Эхэ найхан чөтагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 ИЮЛЬ 6
Зунай дунда хара морин нарын 8
ЧЕТВЕРГ
тарагай 5
№ 123 (19217)
Газетын сэн Хэлсээтэ сэн

Буряад Республикын Арадай Хуралда

ХЭЛСЭЭНДЭ ГАР ТАБИГДАБА

...отагууд хоорондын хамтануудые үргэдхэхэ талуудэлмэри республикын Хурал һүүлэй үедэ ...хитэйгээр ябуулжа ...гай. Хүршэ областьнууд, ...омито округуудай түлэргэтэ органуудтай хэлэ...уд баталагдана. Эрхүүобластиин Усть-Ордын ...радай автономито округ...Хуули гаргалгын суг...тай харилсаа холбоо ...нуудхэ тухай хэлсээндэ гар табигдаа бэлэй. Арадай Хуралай һаяхан үнгэргэгдэлэн табадахи сесси дээрэ энэ хэлсээн һайшаагдажа, эсэслэн баталагдаба.

Буряад Республикын Арадай Хуралай, Шэтын областной Дүүмын болон Агын Буряадай автономито округой окружной Дүүмын — Парламентын хоорондо харилсаануудые улам саашань эдэбхитэйгээр үргэдхэхэ тушаа хэлсээндэ Улаан-Үдэ хотодо гар табигдаа. Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семёнов, Шэтын областной Дүүмын түрүүлэгшэ В. Е. Вишняков, Агын Буряадай окружной Дүүмын — Парламентын түрүүлэгшэ В. Р. Рабданов хэлсээндэ гар табиһан байна.

Хэлсээндэ гар табигдаһан үедэ Арадай Хуралай комитедүүдэй түрүүлэгшэнэр, депутадууд, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэгшэд байлсаа.

Тус хэлсээн дотор Буряад Республикын, Шэтын областиин, Агын автономито округой хоорондо экономическа, соёлой, оршон тойронхи байгаали хамгаалгын болон бусад харилсаа холбоо бухы талаарнь хүгжөөхэ арга замууд хараалагдаһан байна. Парламентнуудай комитедүүдэй, саг үргэлжын комиссинуудай гэшүүдэй хоорондо уулзалгануудые үнгэргэхэ, гурбан талада хабаатай асуудалнуудаар һаналаа мэдэлсэжэ, байха тухай хэлсээн дотор хараалагдаа. Хэлсээн дүрбэн жэлээр баталагдахаюм. Тус хэлсээе парламентнууд эсэслэн баталха байна.

Хэлсээндэ гар табигдаһанай удаа журналистнуудтай пресс-конференци үнгэргэгдэбэ.

Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов үгэ хэлэхэдээ, парламентнууд хоорондын харилсаа холбоое саг үргэлжэ хангажа байхын тула депутадуудай бүлэгүүд бии болгогдохо зэргэтэй гэзд онсолбо. Парламентнуудай хэблэлэй албан хоорондоо харилсааг үргэдхэжэ, сессинүүд дээрэ ямар асуудалнуудай зүбшэгдэһые, ямар хуулинуудай абтаһые олониитэдэ мэдээсэлгые эмхидхэхэ тушаа хэлэгдээ. Гадна хүршэ нютаг-уудай түлөөлэгшэд тон шухала асуудалнуудаар нэгэн һаналтай боложо, Россин үрэнэй дээдын органуудта хандадаг байбал, мүнөөнэй өрхэ байдалла тон зохисотой юм гээд тэмдэглэгдэбэ.

— Россин үрэндэ субъектнүүдэй олон болоощье һаань, балай хубилаад орхиһон юумэн үгы. Автономинууд тухай хуули үгы. Агын автономито округ субъект һэн тула Шэтын областной захиргаанай гулваае һунгалтада хабаадаха зэргэтэй юм гү гэһэншье асуудалнууд гарадаг болонхой. Хабаадахал зэргэтэй гээд һанагдана. Шэтын областной Дүүмэдэ һунгалтада хабаадаха юм гээд түлөөлгэтэ органой регламент соо бэшэгдэнхэй ха юм, — гээд Шэтын областной Дүүмын Түрүүлэгшэ В. Е. Вишняков журналистнуудай табиһан асуудалда харюусахадаа тэмдэглэбэ.

Агын Буряадай автономито округой окружной Дүүмын Парламентын Түрүүлэгшэ В. А. Рабданов энэ хэлэһыень зүбшөөгөөд, Россин Правительстватай, түлөөлгэтэ органуудтай харилсаа үргэдхэхэ талаар бэелүүлхэ зорилгонууд тушаа онсолон тогтоһон байна.

С. РИНЧИНОВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: хэлсээндэ гар табилгын үедэ.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

УУЛЗАЛГАНУУД ЗАНШАЛТА БОЛОХО

...публикын Президент ...Потаповай Арадай ...лай комитедүүдэй түрүүлэгшэнэртэй хэлэн уулзалгын эсэстэ үрэнэй засаг...ондо ондоо һалаануудай ...ондохи харилсаануудые ...нүүлхэ талаар горитой ...м хэлдэбэ гэһэн сэгнэлтэ...ндэ хэлсаадагшад үгэбэ. ...дэнь М. И. Семенов ...уулзалгануудые нараа...дахиннаа үсөөн бэ...ргэдэг болохо гэжэ ...Энэ дурадхалыень ...кын Президент һай...Энээнээ хойшо эдэ...ганууд нарын түрүү...понедельник бүхэндэ ...хүтэлбэрилэгшэдэй ...далгагайгаар үнгэржэ...бликын ажабайдалай ...асуудалнуудаар хам...шидхэбэринүүд абта...гайха.

Республикын Президент асуудалнуудые шидхэлгын арга замууд тухай Арадай Хуралай комитедүүдэй түрүүлэгшэнэртэ хөөрөөд, Буряад Республикын болон Россин Федерациин гүйсэдхэлгын засагай зургаануудай хоорондо этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые ба эрхэ мэдэлэй зүйлнүүдые амяарлаха тухай Россин Федерациин Правительстватай баталха хэлсээндэ ойрын сагта гар табигдаха гэжэ мэдээсэв. Шухала энэ документ бэлэн болгогдожо, Л. В. Потапов түрүүтэй Буряад ороной Правительственна делегаци тэрээндэ гар табихаяа Москва ошохо ёһотой.

Арадай Хуралай комитедүүдэй түрүүлэгшэнэр, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов, тэрэнэй орлогшо А. Д. Карнышев хүдэлмэриин харилсаануудые парламенттай тогтоохо талаар үсөөн бэшэ алхамуудыг республикын Президентын зүгһөө хэгдэнэ гэжэ сэдьхэлээ ханан тэмдэглээ. Гэбэшье энэ талаар үшөө хэдэн шухала алхамуудые хэхээр байна гэжэ тэдэнэр зааба.

Правительствын эмхидэлнүүдэй болон Арадай Хуралай комитедүүдэй хоорондо эбтэй эетэй хүдэлмэри эрхилхэ талаар хоёр талын һанамжанууд эндэ хэлэгдэбэ. Республикын парламентын хүтэлбэрилэгшэдэй асуудалнуудта Л. В. Потапов харюусаа.

Арадай Хуралай хэблэлэй албан.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

...гропромышленна комплексэ дажал дээрэ усалталаа нэрылхэ оҮэроссин ...нар-зүүлөөн гарагай 2-...Улаан-Үдэдэ нэгдэбэ. ...ряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын ...дэхи орлогшо М. А. Спа...тэрэнэ хүдэлмэридэ ...хадана. Баян-Удын теплицын комбинадан ямар байдадай байна тухай, тэрэнэй ...ааг түсэлтэй тухай зүблөөн энэ болоон хоногой ...турида үргэгдэхэ. Тэрэнэй хүтэлбэрилдэг министерствонууд болон албан зургаануудай эмхидхэлгэ, зүйлэй амаралтада, олонитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй редакциинуудтан, полиграфическа предприятинуудай харилсаае һайжаруулха асуудалнуудые зүүлгэн хэлсэхэ байна. Түсэблэлгын-нэргылэмжын хүдэлмэри бэелүүлхэ зорилготойгоор зоологиин ба энтомологиин талаар мэргэжэлтэдэй тусхай бүлэгые Кабанскын аймаг эльгээхэ, хүдөө нютагуудта, һуурин тосхонуудта ариг сэбэрые сахиха һайжаруулха хүдэлмэри ябуулгада аймагай захиргаанда туһаламжа үзүүлхэ ёһотой.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Л. П. Табалаевай** толгойлдог министерство болон албан зургаануудай газарай нөөсэнүүдэй талаар республикын лицензиин комиссиин заседани июлиин 5-да үнгэргэхэ юм. Озёрно болон Зүүн-Асын ашагта малтамалнуудай хэбтэнэнүүдые ашаглаха, хүдөө нютагуудта саае нарижуулан һайжаруулха хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлхэ байна. Тусхайлбал, «Акцизуудтухай» федеральна Хуулида нэмэлтэнүүдые, хубилалануудые оруулха тухай дурадхалнууд хэгдэхэ, түрүүшын ээлжээнэй инвестиционно проектнүүдые зохёохо хүдэлмэри тугэсхэгдэхэ.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Л. Ч. Пимаевагай** хүтэлөэрилдэг комитедүүд, албан зургаануудай үхибүүдэй зунай амаралтада, олонитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй редакциинуудтан, полиграфическа предприятинуудай харилсаае һайжаруулха асуудалнуудые хэлсэхэ талаар горитой ...м хэлдэбэ гэһэн сэгнэлтэндэ хэлсаадагшад үгэбэ. ...дэнь М. И. Семенов ...уулзалгануудые нараа...дахиннаа үсөөн бэ...ргэдэг болохо гэжэ ...Энэ дурадхалыень ...кын Президент һай...Энээнээ хойшо эдэ...ганууд нарын түрүү...понедельник бүхэндэ ...хүтэлбэрилэгшэдэй ...далгагайгаар үнгэржэ...бликын ажабайдалай ...асуудалнуудаар хам...шидхэбэринүүд абта...гайха.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшэ **А. Н. Жильцовой** ударидадаг министерствонууд болон албан зургаануудай һалбариншуудай, мүн зарим предприятинуудай болон эмхинүүдэй хоорондоо мүнгэн һангай талаар хэгдэдэг тоосоое, экономическа харилцааные бэлдэжэ байһан эрдэмтэдэй урма зоригые хүхалхань баһа хайшаа юм? Тэдэнэр 6000 оюутантай багшанарай институтдтай нийлэхэдээ нэгэ боро юрьеэнэй оюутад боложо һалахань эли тодо. Сабхишан сабхи урладаг, өёдолшон хубсаһа өёдог, багшанарай институт багшанарые гаргадаг, университет эрдэмтэдые бэлдэдэг гэжэ хүн бүхэндэ мэдээжэ.

Эдэ хоёр дээдэ һургуулинуудые нийлүүлбэлнь, Буряадай Эрдэмэй түбэй эрдэмтэд шэнэ университедтэ багшалхагүйбди гэжэ мэдүүлээ гээд зэрэб үгэ дүүлдана. Тиигээ һаань, шэнэ университедтэ багшанар дуталдахагүй гү? Багшанарай эрдэм мэдэсэ доошолхогүй гү? гэхэ мэтын олон тоото асуудалнууд гаража ерэнэ.

Новосибирскын үрэнэй университедэй Буряадай филиалай зүүн зүгэй факультедтэ һурадаг оюутан Түбэй Азиин арадуудай үндэһэн хэлэ, түүхэ, соёлые тон гүнзэгыгөөр үзэдэг. Энэнь багшанарай институтдай программатай яажа тааралдаха болоноб?

Хэдэн миллион зонтой, өөрын академгородогтой, манай орон дотор эрдэмэй талаар дээдэ хэмжээндэ гараһан Новосибирск хотын университедтэ оройдоол 5 мянга гаран оюутан һурадаг. Оюутанайнгаа үсөөн байха бүри багшанар тэдэнэйнгээ эрдэм мэдэсые бүри гүнзэгырүүлдэг байха юм.

Тиигээд байхадань, оюутанайнгаа олоор бэшэ, хүмүүн үсөөнөөр омогорхохо хэрэг гарана. Хэдэн зуун жэлэй түүхэтэй дэлхэй дээрэ мэдээжэ болоһон хари үрэнэй университедүүдтэ баһал тэды шэнээн тухай оюутан һурадаг юм.

Мүнөө үедэ Новосибирскын үрэнэй университедэй Буряадай филиалда һуража байгшад тус университедэй диплом абаха гэжэ найдуулагдаһан байна. Тэд тэдэнэр хаана һураха болоноб, ямар багшанарта, ямар программаар заалгаха, болоноб гэхэ мэтын асуудалнууд гаранал даа.

Теэд гол асуудалнай нимэрхүү байна: **классическа университет болохын тула юундэ заатагүй ннилэхэ ёһотойб?**

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

ҮШӨӨ ДАХИН ШЭНЭ УНИВЕРСИТЕТ ТУХАЙ

Манай газетын нэрэ дээрэ бүри һаяхан нэгэ нимэ бэшэг ерэбэ. Тэрэ бэшэгые оройдоо эйронь хүрэнгүй, доро толилоё.

Бидэ гурбан пенсионернүүд НГУ-гай БФ-е пединститүдтай нийлүүлхэ гээшые ехээр буруушаанаоди. Аран гэжэ нэгэ университедтэй болоһон байгаабди. Тэндэ восточно (зүүн зүгэй Д. Б.) медицинын факультедшье нээгдэхэ гээ. Зоноо эмшэлүүлхэ, зоной тала хараха гэжэ тоолодоггүй толгойлогшод гээшэ гү?». Энээгээр бэшэг дүүрэбэ. Бэшэгэй доронь нимэ гар табилгатай: Тулаевай үйлсөөр ажаһуудаг Дугарма Самбатовна Самбатова, мүн тэрэл үйлсын Нина Будажаповна Рабданова, Амагаевай нэрэмжэтэ үйлсын Дарима Бадмаевна Хашитова гэгшэд болоно.

Нимэ үндэр наһатай хүнүүдэй ерээдүйн эрдэмтэд тухай. Буряад ороной ерээдүй тухай һанаата боложо байһандань, омогорхонгүй аргагүй. Тэдэнэр олон үндэр наһанайнгаа дабаан дээрэһээ доошоо харахадаа, манай буряад арад гээшэ бүсад арадуудһаа дутуугүй, харин магадшье үлүү эрдэмтэй байһай гэжэ һанаһан байжа болоо.

Манай газетын июнийн 20-ной номерто минии бэшэһэн «Шэнэ университет тухай бодолнууд» гэһэн статья гараа һэн. Би энэ статьяг бэшэхэдээ, гансал басаган тухайгаа һанаата болоһондоо бэшэ, харин тэрээнтэй суг-таа һурадаг 600-гаад оюутан тухай һанаата болоһон байгааб. Эдэ олон үхибүүдэй урма зоригые наһанайнь харгын эхиндэ таһалха гээшэ тиимэ ехэ дэмбэрэлтэй хэрэг бэшэ гэжэ эли ааб даа.

Тон үсөөн оюутаниие шэлэн абаад, нэгэ нэгээр һургажа, ерээдүйн эрдэмтэдые бэлдэхэд гэжэ Новосибирскын үрэнэй университедэй Буряадай филиал оролдожо байгаа. Ёһотой эрдэмтэдые бэлдэхын тула Буряадай Эрдэмэй түбэй тон бэрхэ докторнууд, кандидадууд багшаар уригдаһан байна. Тэдэнэр бултадаа Ленинградай, Москвагай, Новосибирскын үрэнэй университедүүдые дүүргэгшэд болоно.

Өөрынгөө ерээдүйн хаданние бэлдэжэ байһан эрдэмтэдэй урма зоригые хүхалхань баһа хайшаа юм? Тэдэнэр 6000 оюутантай багшанарай институтдтай нийлэхэдээ нэгэ боро юрьеэнэй оюутад боложо һалахань эли тодо. Сабхишан сабхи урладаг, өёдолшон хубсаһа өёдог, багшанарай институт багшанарые гаргадаг, университет эрдэмтэдые бэлдэдэг гэжэ хүн бүхэндэ мэдээжэ.

Эдэ хоёр дээдэ һургуулинуудые нийлүүлбэлнь, Буряадай Эрдэмэй түбэй эрдэмтэд шэнэ университедтэ багшалхагүйбди гэжэ мэдүүлээ гээд зэрэб үгэ дүүлдана. Тиигээ һаань, шэнэ университедтэ багшанар дуталдахагүй гү? Багшанарай эрдэм мэдэсэ доошолхогүй гү? гэхэ мэтын олон тоото асуудалнууд гаража ерэнэ.

Новосибирскын үрэнэй университедэй Буряадай филиалай зүүн зүгэй факультедтэ һурадаг оюутан Түбэй Азиин арадуудай үндэһэн хэлэ, түүхэ, соёлые тон гүнзэгыгөөр үзэдэг. Энэнь багшанарай институтдай программатай яажа тааралдаха болоноб?

Хэдэн миллион зонтой, өөрын академгородогтой, манай орон дотор эрдэмэй талаар дээдэ хэмжээндэ гараһан Новосибирск хотын университедтэ оройдоол 5 мянга гаран оюутан һурадаг. Оюутанайнгаа үсөөн байха бүри багшанар тэдэнэйнгээ эрдэм мэдэсые бүри гүнзэгырүүлдэг байха юм.

Тиигээд байхадань, оюутанайнгаа олоор бэшэ, хүмүүн үсөөнөөр омогорхохо хэрэг гарана. Хэдэн зуун жэлэй түүхэтэй дэлхэй дээрэ мэдээжэ болоһон хари үрэнэй университедүүдтэ баһал тэды шэнээн тухай оюутан һурадаг юм.

Мүнөө үедэ Новосибирскын үрэнэй университедэй Буряадай филиалда һуража байгшад тус университедэй диплом абаха гэжэ найдуулагдаһан байна. Теэд тэдэнэр хаана һураха болоноб, ямар багшанарта, ямар программаар заалгаха, болоноб гэхэ мэтын асуудалнууд гаранал даа.

Теэд гол асуудалнай нимэрхүү байна: **классическа университет болохын тула юундэ заатагүй ннилэхэ ёһотойб?**

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХЭБЛЭЛЭЙ АЛБАН

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ.

2-дохи нюурта. Абай Гэсэрэй һайндэр — Буряад ороондо. Д. Дондоков: «Худөөгэйхид олоороо хабаалдабагүй». Т. Нимбуев: «Шахтёрой солые түүрээгшэ» — зураглал. Буряад Республикын Арадай Хуралай Тогтоолнууд. Эд хэрэглэгшын булан. А. Дериглазов: «Ягаад эрилтэнүүдые табихаб, гомдол барихаб?»

3-дахи нюурта. «Абай Гэсэрэй һайндэр — Буряад ороондо» — тобсоон.

4-дэхи нюурта. «Абай Гэсэрэй һайндэр — Буряад ороондо».

Гэгээн хотогто Далай-ламын 60 наһанай ойдо

ГЭГЭЭН ХОТОГТО ДАЛАЙ-ЛАМА 1935 оной июлиин 6-да Түбэдэй Амдо провинцида Хүхэ нуурһаа холо бэшэ Такцер һууринда түрөө юм. Анханайнь нэрэ —Һама Дондуб «хүсэлэнгүүдые дүүргэдэг эхэнэр бурхан» гэһэн удхатай юм. Гурбан наһатай байхадань, тэрэниие, урдахи 13-дугаар Далай-ламын дүрэ гэжэ тодоруулһан байна.

Данзан Жамса гэжэ нэрэ абаһан хүбүүнэй 15 хүрэхэдэнь, тэрэниие Далай-ламын арсалан сэнхиидэ залаһан юм.

Хитадай сэрэгүүдэй Түбэдые эзэлһэнэй һүүлээр эдир наһатай Далай-лама Түбэдэй хэрэгүүдые саашадаашье бүрин гүйсэдөөр шиидхэдэг байха гэжэ Бээжэнэй засагаархидтай хэлсээ баталаа һэн. Арадай Түлөөлэгшэдэй Бүгэдэ Хитадай Суглаанай депутадаар, түс Суглаанай саг үргэлжын комитедэй түрүүлэгшын орлогшоор һунгагдаа. 1955 ондо Түбэдэй автономито районие байгуулха эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшээр томилогдоо.

1959 оной март соо һаса хотодо Хитадта эсэргүү зэбсэгтэ бүһалгаанай дарагдаһанай һүүлээр Далай-лама эхэдээ, дутынгөө бүсад хүнүүдтэй, туһалагшад, түсхай харуулай сэрэгшэдтэй хамта Энэдхэг ошохо баатай болоо һэн. Далай-ламатай сугтаашье, һүүлээрнышье Энэдхэгтэ 100 мянга гаран түбэдүүд ошоһон байгаа. 1960 оной хабарһаа Далай-лама Химачал-Прадеш штадай Дарамсала хотодо ажаһуудаг. Энэдэ нютагһаа гадуурхи Түбэдэй правительство, засагай бүсад зургаануудые хүдэлдэг.

НАМТАРАЙНЬ ШАТАНУУД

1973 ондо Далай-лама түрүүшынхеэ Европо ерэһэн байна. Тэрэ гэһээр дэлхэйн олон оронуудаар ябажа, эрхэ сүлөөтэ бэеэ даанхай Түбэдэй, бүхы дэлхэйн эб найрамдалай түлөө, Түбэдые хүсэрхэлгэһөө сүлөөтэй эб найрамдалай нютаг болгохын түлөө тон ехэ оролдолго гаргадаг гээшэ.

1989 ондо Эб найрамдалай Нобелиин шан Далай-ламада олгогдоо һэн.

Буряад ороондо Далай багша 1979 онһоо хойшо 5 дахин ерэһэн байна.

Арьяа-Баалын хубилгаанай айладхал

Буддын шажанда Бурхан, тэнгэри гэжэ байдаггүй юм. Хүнэй энэ наһанайнь байдал, хуби заяан имагтал өөрынь энэ болон урда түрэлнүүдтэй үйлэдэһэн ябадалнуудһаа гэхэ гү, али үйлын үриһөө дулдыдаха жэшээтэй. Тиимэһээ хүн бүхэн бодиг садын сэдьхэлтэй болохо гэжэ оролдохо ёһотой. Тиихын тула буян үйлдэжэ, нүтэл тэбшэжэ, сагаан сэдьхэлээр сэдьхэгты, энэ талаар хэшээл хэнэб гэжэ дотороо наһагты. Энээнэй ашаар үйлынгөө үриие һайжаруулжа, энэ болон хойто наһандаа үбшэн, зоболонгүй ажаһууха, жаргажа болоно.

Шажан бүхэн этигэлтэй, өөрын багшатай байдаг. Буддын шажанда Бурхан, Ном, Хубараг гэхэ гү, али Абаралай Гурбан Эрдэни (Гончог Сум) бии юм. Энэ юртэмсэ дэлхэйе бүтээһэн, хүнүүдэй хуби заяае сүм шиидхэжэ, эрхилжэ байдаг Бурхан манай шажанда үгы юм гэжэ дабтая. Гэ... бүгэдые ...арилгаһан, буян үйлэдэһэн, ном олоһон хүн өөрөө Бурхан болодог байха юм. Юрэнхыдөө, хүн бүхэн Бурхан болохо гол зорилго урдаа табиха ёһотой.

Яажа Бурхан болохо юм? Өөрөө ушар шалтаггүйөөр Бурхан бии болодоггүй. Юумэн бүхэн өөрын шалтагаантай.

Бурхан багшашье, бидэндэ адли, энэ юртэмсэдэ, алтан дэлхэйдэ байһан хүн болоно. Бидэндэл алли, найншье, харашье сэдьхэлтэй байһан байна. Теэд һайн талаяа ехэ болгожо, муугаа багадхажа, Бурхан болоһон байгаа.

Бидэндэ, юрын зондо, Бурхан болохо аргамнай Ном болоно. Хубараг гээшэ Бурхан багшын Ном үзэһэн, эрдэмыень дотороо багтаа-һан, Номыень эзэмшэһэн хүн болоно.

Иимэ ушарһаа Бурхан, Ном, Хубараг гурбанай гол шухалань Ном болоно. Номые һайн шудалһан хүн Бурхан болодог. Үнэн зүб, хамаг-тай дээдын Ном үзэжэ, анхаржа, һайн юумэндэ нураха ёһотой.

Бурхан багшын Номые заанан ушарни гэбэл, өөрынтөө түлөө бэшэ таанадай Бурхан болохын түлөө заанаб. Ерээдүйдэ һайн, муу байхатнай имагтал өөрынгөнай сэдьхэлнээ дулдыдаха. Тиимэһээ хүн бүхэндэ өөр өөрын абарал байдаг гэжэ Бурхан багша айлдаһан байна. Бурхан болохо арга хүнэй сэдьхэлдэ байна. Яажа бурхан болохые сэдьхэлээрээ ойлгожо болоно. Сэдьхэлээ һайн болгохо үндэһэн оанбал, тэрэнээ саашань һанжаруулха шухала.

Тиимэһээ бидэнэй досоо нимэ һайн һайхан юумэнэй байхада, бэеэ дээрэ абажа, сэдьхэжэ ябаха хэрэгтэй. Миил сэдьхэлээ хоохоор дээрэ абажа ябаха бэшэ, харин һайнине арьбажуулхын тула сэдьхэлээ заһаха, сэдьхэлдэ байһан аргаяа нарижуулан, зоболонһоо хахасаха, буян хүряаха ушартай.

(1991 оной июлиин 15 Ивалгын дасан).

«Түбэдэй хани нүхэд» бүлгэмтэй танилсажа хэшээгты!

Гэгээн хотогто Далай-ламын түрэһөөр 60 жэлэй ойдо зорюулагдаһан түбэд соёлой һара байгша оной майн 30-һаа манай республикада үнгэрөө. Байгша хабар байгуулагдаһан «Түүдэй хани нүхэд» гэһэн Буряадай бүлгэм энэ хэмжээ ябуулгые эмхидхэбэ. ИЮЛИИН 6-да ГЭГЭЭН ХОТОГТО БАГШЫН ТҮРЭЭН ҮДЭР, 19 САГТА буряад драмын театр соо энэ бүлгэмтэй танилсуулга болохо.

Июнь һарада манай республикада байһан Далай-ламын шажанай түлөөлэгшэ геше Джампа Тинлэй Түбэд соёлой һарада эдэбхинтэй-гээр хабаадаа.

Июлиин 1-дэ Улаан-Үдэ-һөө мордохын урда тээ Далай-ламын түлөөлэгшэ иимэ мэдүүлгэ хэбэ:

— «Түбэдэй хани нүхэд» гэһэн бүлгэмтэй танилсуулгада хабаадажа шадахагүй байһандаа шаналнаб. Ушарынь, июлиин 6-да Москвада Далай-ламын түрэһэн үдэртэй дашарамдуулан, хэмжээ ябуулганууд та хабаадаха ёһотой болоноб.

Далай-ламын 60 наһанай ойе һайндэрлэлгын удха шанарынь тон ехэ. Гэгээн хотогто Далай-ламаяа бидэ бүлта амиды Бурхан мэтээр хүндэлжэ, шүтэдэгбди. Тиимэһээ энэмнай мнил юрэ һайндэр бэшэ харин арюун гэгээн багшын эдүүр энхын, ута наһанай түлөө үншалга мүргэл болохо зэргэтэй.

Далай-ламын, түбэд арадай түлөөлэгшэ тула түбэд арадта хани халуунаар хандаһанай түлөө буряад арадта баяр хүргэнэб.

Түбэд соёлой һарын программа түбэд арад тухай, тэрэнэй философи, түүхэ, түс ороной мүнөөнэй байдал тухай бүри үргэнөөр мэдэхэ арга боломжо буряад арадта олгоно.

Буряад орондо олон хүнүүдэй Түбэдтэхи байдалые ойлгожо, түбэд арадта дэмжэлгэ үзүүлһэндэнь баяртайб.

Буряад орондо түбэд соёлой һарые. Гэгээн хотогто Далай-ламын 60 наһанай ойн баярые амжалтатайгаар үнгэргэхэ талаар хүсэлэл оролдолго гаргаһанай түлөө «Түбэдэй хани нүхэд» гэһэн бүлгэмдэ, бүсад эмхи зүргааануудта түгэсхэлдөө баяр хүргэхэ хүсэлэнтэйб.

* * *

Гэгээн хотогто XIV Далай-лама Данзан-Жамсын түрэһөөр 60 наһанай ойтой дашарамдуулан, Буряад Республикын Президент Л. В. Потапов амаршалгын бэшэг эльгээбэ.

Оюун ухаанай һэргэн хүгжэлтэдэ, нийтын һанаа сэдьхэлдэ энэрэл ба үнэн зүб байлгын гол ёһонуудай тогтонижолгодо Танай оруулһан хүби нэмэрние манай республикын арадуд, Буряад ороной Правительство үндэрөөр сэгнэдэг гэжэ Бурхан багшын Ном һургаалла шүтэгшэдэй шажанай удирдагшада. Эб найрамдалай Нобелиин шангай лауреадта эльгээгдэнэ амаршалга соо хэлэгдэнэ.

* * *

Россин Буддын шажанай Түбэй захиргаанай ...рүүлэгшэ, Хамба лама Дамба Гэгээн хотогто Далай-ламын 60 наһанай ойн һайндэр, ёһолодо хабаадахала Энэдхэг морилоо.

Абай Гэсэрэй һайндэр—Буряад орондо

ХҮДӨӨГЭЙХИД ОЛООРОО ХАБААДАБАГҮЙ

Уласхоорондын фестивалиин эмхидхэлэй комитедэй зохёоһон программын ёһоор, июлиин 1—2-ой үдэрнүүдтэ Буряад ороной бүхы аймагуудһаа асарагдаһан эдеэ хоолой зүйлнүүдэй болон промышленна эд бараанай респуоликанска ярмаг Улаан-Үдэ хотын Ленинэй гудамжаар үнгэргэгдэхэ байгаа юм. Бодото дээрээ тиимэ ехэ хэмжээнэй ярмаг болобогүй. Сагай хүндэ байһан дээрэһээ республикын олохон аймагуудай Абай Гэсэрэй 1000 жэлэй ойдо зорюулагдаһан энэ ярмагта хаһаадалсангүй үлэхэ гэжэ шиидэһэн байжашье болоо. Хотынхидта мяха, амиды хонидые асараад, ногоон базаар дээрэ худалдаха аргагүй дээрэһээ зарим ажахынууд һөөргэнь абаашаха бэшэ хадаа дэлгүүрэй дам саашаһань худалдагшадта үнэгүйхэнөөр үгэхэ баатай болоо бшуу. Энэ талаар зарим аймагуудай хүтэлбэрилэгшэдтэй уулзажа, һанамжаяа хуваалдахыень гуйхадамнай, «мяха шүлээ, һу тарагаа асаржа, эндэ худалдаха арга олдохогүй гэжэ эртээнһээ мэдэһэн дээрэһээ нимэ алхам хэхэгүй гэжэ бодомжолһон байгаабди. Мүнөөдэрэй байдалаар хотын дэлгүүрнай перекупщигуудай гартань оронхой гэжэ ойлгобобди. Асарһан мяхаяа үйлсэдэ гаргаад, энэ халуун наран доро наймаалха бэшэ хадаа эдэнэртэ хямдахан сэнгээр үгэбэбди» гэһэн тодо харюунууд дуулдаа һэн. Эмхидхэлэй комитедэй энэ асуудалые зүб тээшэнь шиидхээгүй байһаниинь харамтай.

Фестивалиин хоёрдохи гэхэ гү, али субботын үдэр Ленинэй гудамжаар үнгэргэгдэхэ ярмагта үсөөн аймагуудай коллективүүд хаваадалсаба. «Прогресс» кинотеатрай дэргэдэ «Байгал» ресторан эдеэ хоолой зүйлнүүдээ. Буряадай хүдөө ажахын гүрэнэй академиин һуралсалай «Байгал» ажахы хубсаһа хунарнүүдые, акционернэ нэгэмэл түхэлэй «Һүн» бүлгэм сагаан эдеэнэй зүйлнүүдээ, хүүгэдэй «Ульгэр» театрай талмай дээрэ Селэнгын аймагай Селэнгын СРК (кооператив) эдеэ хоолой зүйлнүүдые, акционернэ «Обувь» худалдаа наймаанай гэр» гэжэ бүлгэм элдэб янзын гутал, акционернэ «Буревестник» бүлгэм боошхотой пивэ, Улаан-Удэ хотын Свободын үйлсэдэ оршодог «Н-Мин» гэдэг ресторан эдеэ хоолой зүйлнүүдые; тэрэ тоодо хартаабхада орёолтотой болгогдоһон мяха (100 граммынь 2550 түхэриггэ), шарһаһан хөөлэнтин (килограммынь 12600 түхэриггэ), шарһаһан лепёшкэ (нэгэниинь 6200), Хайлаарай кухнийн онол аргаар болгогдоһон тахяа (нэгэниинь 31400), хуурагдаһан килограмм һамар (сэнгынь 10000), шарһаһан хониной хабһаа (сэнгынь 3320 түхэриггэ) гэхэ мэтые хотын зондо, һайндэрэй айлшадта дурадхаба.

Номой байшангай талмай дээрэ Захааминай аймагайхид энэ удаадашье ээзэн ёһоор дахинаа буунхай. Зуһалангай модон гэр соогоо айлшадаа үгтажа абаха шэрээгээ бэлдэнхэй, пеэшэнээ барижа, халуун буузаяа, шарахан ногоон сайгаа шанажа байгаа һэн. Тэдэ гансал эдеэ бэлдээ бэшэ, мүн сагаан эдеэн табагай выставкэ эмхидхээ. Замбаада хэрэглэгдэхэ хуурагдаһан ёмшээн, зөөхэй, айрһан, аарсан, хүрэнгэ, үрмэн, хурууд мэхээр, гэшхэнээн, тибһэн, һүтэй ногоон сай, шамарһан хоёр янзын бүүлхэ хилээмэн, хушын һамар, шанагдаһан бууза гэхэ мэтэ зүйлнүүд сугларгшадай анхаралда табигдаба. Эдэнэр Захааминайнгаа суута пивэез, һэрюун унда, хоёр сортын колбаса бабаһал наймаалһан байха юм.

Мүн лэ эндэ Зэдын аймагайхид һээы гэрээ тодхожо, өөһэдынөө зонине баһал халуун эдеэгээр хангаба. Эндэхи райпо промышленна эд бараа үргэнөөр дэлгэһэн байна.

Үйлсын нүгөө талада Кабанскын аймагай загаһа олзоборилдог гол шэглэлтэй Карл Маркын нэрэмжэтэ колхозойхидой дабһалгаһан омоли килограммыень 8000 түхэриг өөр худалдаа. Эдэнэй хажууда «Даба» фирмэ, «Худалдаа наймаанай байшан» гэһэн бүлгэм өөһэд өөһэдынөө продукци наймаалха талаар яһала оролдолго гаргаба.

Революциин талмайдахи хүүгэдэй универмагай, эхэнэрнүүдэй ба эрэшүүлэй, галантерейн «Журавушка» магазинуудай, хизаарлагдаһан харюусалгатай «Паутинка» хамтаралай коллективүүд эд бараа, хубсаһа хунар баһал үргэнөөр дэлгээгээ.

Фестивалиин һүүлшын гурбадахи үдэр Дэдэ-Онгостойн ипподром дээрэ акционернэ «Контант», «Бурятснабсбыт», «Коммерсант», «Аквабур», «Бурятрыба», «Саяны», «Культторг», «Текстильторг», «Плодоовощхоз», «Наран», «Урожай», «Фрукты и овощи» бүлгэмүүд, «Ургы» ресторан, «Байгал» гостиницын комплекс, хизаарлагдаһан харюусалгатай «Октябрьский универсам» гэһэн хамтарал, НОД-ой ОРС-ын 2-дахи магазин, хизаарлагдаһан харюусалгатай 156-дахи магазинай хамтарал болон бусад коллективүүд эдеэ хоолой зүйлнүүдэй болон промышленна эд бараанай ёһотойн ярмаг эмхидхэбэ.

Түгэсхэлдөө ямар тобшолол хэлтэйб гэхэдэ, хотын худалдаа наймаанай томо, жэжэ эмхинүүлтэй ана-мана мүрысэхөөр арга шадалтай худөөгэй райпонуудай, ажахынуудай, фермернүүдэй өөһэдынгөө эд бараа болон продуктнуудаа асараагүйнь ехэл харамтай байна. Сагай хүндэ хүшэр байгаашье һаань, эдэнэрэй аргаяа оложо, юу хэ асараад наймаалаа гэшэ һаань, олзо оршошье орохо байгаа гэзэ һанагдана.

Д. ДОНДОКОВ.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ярмагай үедэ.
С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ҺАЯХАН Сэлэнгын аймаагаар ажалайнгаа хэрэгээр ябаха үедөө Гусиноозёрскын шахтоуправлени ороходоо, тус предприятиин түүхээр һонирхон, архивынь орожо гарааб. Архивые даагшаар Иван Самданович Самданов хүдэлнэ.

Бэе махабадаараа энэл ажалда хабаатай байхаһаа гадна, зүрхэ сэдьхэлээрээ дүрлаһан хүн гэжэ гансата мэдэхээр. Гусиноозёрскын уурхайда хүсэ ехэтэй шэнэ түхеэрэлгэнүүдэй үшөө бии болоодүй, нүүрһэ шаргада ашаад, нүхэн соогуур мүлхижэ ябадаг, 1950-яад онуудай эхиннээ хүдэлжэ, табитайһаа наһанайнгаа амаралтада гараха эрхэдэ хүртэһэн хүн.

Саана-наана буудаһан бодомжогүй элдэб асуудалнуудые табиһаар баһтараа, Иван Самдановичай сэдьхэлэйнь хүбшэргэй дайраал һэн хаб.

— Мана һохор бэшэ аад, хорёод шахуу жэлдэ газар доогуур мүлхижэ нүүрһэ малтаһан намһаа үлүүгээр шахтёрнуудай байдал хэн мэдэхэб?! Сүүдэй шиидхэбэри абаһан гэмтэн бэшэ аад, энэ подвал соо арбаад жэлдэ һайн дураараа эдэ саарһа дансын тооһо эдиһэн намһаа үлүүгээр хэн бэшэхэб? —гэн Иван Самданович хоолойгоо шэшэргэнүүлэн, өөрынгөө ажалай оньһонтой танилсуулжа эхилээ һэн.

Иван Самдановичай оролдолгын хүсөөр лэ Гусиноозёрскын шахтын хаягдашаһан шахуу түүхын баримтанууд ёһотой һуурияа оложо, согсологдожо байнхай гэхэдэ, багаханшье алдуу болохогүй.

1950 онһоо хайлаа, хүрзөөр нүүрһэ малтажа, шахтёрой хүндэ хүшэр ажалые улаан мяхаараа үзэһэн, тэндэхи мэргэжэл бултыень үзэһэн Иван Самданович түрэл болоһон шахтынгаа архизай дансануудые хам оролсон шудалжа, «Шахтёр байһан хуби заяамни» («Судьба моя, шахтёрская») гэжэ баримтата туужа бэшэжэ байнхай.

Тиигэжэ гушаад, дүшөөд онуудта колхознигуудай Галуута Нуурай дэргэдэхи нүүрһэнэй хэбтэшые эдлэхэ хэрэгтэ хубитаяа оруулһан тухай, дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүдтэ НКВД-гэй ГУЛАГай Гусиноозёрскын лагерьта таналагдагшадай зоболон тухай, тэрэ тоодо плендэ ороод бусаагдаһан совет сэрэгшэд болон Японой батальон тухай тобшо мэдээсэлнүүд, шахтада тохёолдоһон гай усалнууд тухай «хоёр нюдэндэ далдагүйгөөр» тэрэ номой хэблэгдэхэдэ, мэдэжэ абаха болохобди.

«Угаа мэдэхэгүй хүнине үнан дээрэһээ түймэр эдихэ»,— гэжэ урданай буряадууд хэлсэдэг байһан гээшэ. Үнгэрһэн сагайнгаа түүхэ мэдэхэгүй зоной урдахи замыгь холборхой гэжэ бусадшье арадууд хэлсэдэг ааб даа.

Эдэ бүгэдэ баримтануудые арадууд зоной нюдэнһөө далдалха ушар тэрэ үеын

засагай талаһаа байһаншье байжа болоо юм бээ.

Гэбэшье тэдэ данса, документнүүдтэ хаихарамжагүй, эзэн бусаар хандажа, шиигтэй газарта орнйоһон (подвал соо батарейн эдэрэлгэһээ) гэмээр 1958 он болотор тэдэ документнүүдэй 80-яад процентнь гэмэлтээ, 1980 ондо подвал соо 1000-гаад документнүүд һаагаадаа гэжэ Иван Самданович халаглана.

Гэхэтэй хамта оролдолго, ябуулга хэхын һаигаар Иван Самданович үлэнэн эдэ «амигүй гэршэнүүдые» гурбан һарын урда гэртэй, өөрөө һууха һандайтай болоо гээшэ.

— Шахтоуправленинмай хүтэлбэрилэгшэд, нэн түрүүн директор Анатолий Владимирович Расподин хэжэ, бүтээжэ байһан ажалыемни, удха шанарыень ойлгожэ, гэрэлтэй, хуурай байратай болгобо,— гэжэ Иван Самданович ехэл баяртай байгаа һэн.

Архивынь уужамхан нэгэ таналга соо оршобошье, олон тагууд дээрэ ябталаатай данса дэбтэрнүүдынь арайарайхан баһтана хэбэртэй. Хоорондуурнь ябаха забһарыншье хабшуухан. Энэ үеын түүхэ болон үнгэржэ, саарһа бэшэгэйнь энэлэ үгтэхэдэ, баһтахагүйнь эли. Мүнөөдэрэйнгөө эрхэ байдалда арай шамайхан таараадаа. Гэбэшье саашаа саарһа-тайнь шиигһээ гэмэлтэхэгүй болоһочиинь һайшаалтай.

Тагууд дээрэ ябталагдаһан документнүүд алфавидай гуримаар һуури байраяа олонхой. Томоор бэшэгдэһэн гаршагууд дээрэ али таг дээрэ юунэй байһые харуулагданхай. Ушар тиимэһээ өөрһөонь байха талыншье хүнэй ороод, хэрэгтэй юумэеэ оложо ядахаар бэшэ.

Эдэ бүгэдые адаглан харахада, энэ таһалгын эзэн нөөдэрэйнгөө эрхэ байдалда арай шамайхан таараадаа. Гэбэшье саашаа саарһа-тайнь шиигһээ гэмэлтэхэгүй болоһочиинь һайшаалтай.

Тагууд дээрэ ябталагдаһан документнүүд алфавидай гуримаар һуури байраяа олонхой. Томоор бэшэгдэһэн гаршагууд дээрэ али таг дээрэ юунэй байһые харуулагданхай. Ушар тиимэһээ өөрһөонь байха талыншье хүнэй ороод, хэрэгтэй юумэеэ оложо ядахаар бэшэ.

Эдэ бүгэдые адаглан харахада, энэ таһалгын эзэн «бүхэ һүхэ бүдүүн муниса бариһаан» хүдэлмэришэншье һаа, энэ ажалайнгаа талаар ехэ мэргэжэлтэй архив шэнжэлэгшэ, зураааша, журналист, бэшээшэ гэхэ мэтэшэлэн олон шэнжэтэй, ондоо хэнээршье һэлгэшэгүй, предприятиингаа түүхэ, хүдэлмэришэдэйнь намтар мэдэхэ хүн гэжэ сэгнэмээр байгаа һэн.

— Хүнэй наһан мүнхэ бэшэ. Энэ ажалаа гарахадаа, орондо оруулха хүнтэй болоһоно. Сохом хүдэлжэ шадаха басаган, сүлөөтэй сагтаа намда ерэжэ ходо туһалдаг,— гэжэ Марина Ивановна Филиппова тухай Иван Самданович нандамтай туһалагшатай болоһондоо, баяртай байһанаа мэдүүлээ бэлэй.

Мүнөө сагта үндэр наһатай, хүдэлмэрнин-аа даахаяа болинхой, ороннос үндыжэ гаргашашье гарахань хомор болоо. Эсэгэ ороннойнгоо аюулда ороод байхадань, аминь бээ гамнангүй хүдэлһэн аад ямар нэгэн ушраар эдлэхэ ёһотой хүнгэлэлтэнүүдээ хэрэглэхэ аргагүй, тэдхэмжэ, пенсиньшье бага хүнүүд нютаг нютагта ушардаг гээшэ.

Тус предприятида хүдэлдэг хүнэй али нэгэ газарһаа сэшэгээршье хандаа һаань, Иван Самдановичи тэрэниинь ажалайнгаа коллективыень болоодогүй, дары түргэн тооһо. Тэртэг хүдэлгэдэг, олон жэлэй дараса үүдалдаг заншалтай. Хэды хүндэ туһалһан байгааб гэжэ тооһон хэлэхэнь бэрхэтэй. Хэдынэйншье үедэ ооэхэдэ, архивай үүдэндэ сүүргын үлгөотэй байхань хомор юм.

Өөрөө салин абахын, үдэрөө үнгэргэхын тула эндэ һуудаггүй; үнгэрһэн сагайнгаа түүхые наринаар харуулажа, ерэдүйн үедэ дамжуулан үгэхэ бата халаантай болоһон Иван Самдановичай сэдьхэл һанаа ойлгохоор ааб даа.

Нимэл хүнүүдэй байһан сагта үнгэрһэн сагайнгаа үйлэ хэрэгүүдые үнэнэндэ булаад, байһан засагай амисхалаар түүхэсэ зохёожо байха саг түгэсэхэ ёһотой гээд найдамаар.

Т. НИМБУЕВ.

ШАХТЁРОЙ СОЛЫЕ ТҮҮРЭЭГШЭ

Тарбагатайн аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ ажахын сабшалан оройдоол 400 гектар талмай эзэлдэг юм. Тиигэншье һаань, эндэхи үбһэшэд жэл бүхэндэ яһала ехэ үбһэ бэлэдхэдэг. Нёдондо жэлдэ тэдэ 6000 центнер үбһэ тэжээл хуряагаа һэн. (1 гектарһаа 30 центнер болоно). Сабшалангай нэгэ хубиинь даажа абаһан Дмитрий Трофимович Кушнарёв дүй дүршэлтэй, арга шалабаритай хүн. Урда жэлнүүдтэ Дмитрий Трофимович оорынгоо участогта голой үһа дамжуулжа үһалдаг түхеэрэлгэ һанаһан байгаа. Мүнөө тэрэнь һайнаар хүдэлнэ.

— Зунай эхиндэ ехэнхидээ хуурай байжа, газар гандахаяа һанадаг гээшэ. Тиимэһээ эгээл энэ үедэ сабшалангуудаа үһалһанһаамнай болоожо, һайн үрэ дүнгүүд гарадаг юм ааб даа,— гэжэ Дмитрий Трофимович Кушнарев хоорэнэ.

Мүнөө жэлэй хабарһаа Дмитрий Трофимовичта Виктор хубүүниинь туһална.

— Мүнөө үгэжүүлгэ оруулаа һаа, ургаса бүри һайн байхал юм ааб даа. Тэд ажахымнай мүнөө сагта тиимэ ажал ябуулжа арайл бирахагүй байна. Тиигэншье һаань, бидэ байһан аргаараал оролдоно бээзэбди, — гэзэ сабшалан үһалагша Кушнарёв хөсреогөө түгэсхөө һэн.

Т. СТЕПАНОВ.

ҮРЭ ЕХЭТЭЙ САБШАЛАН

Эд хэрэглэгшын булан

ЯАГААД ЭРИЛ ТЭНҮҮДЫЕ ТАБИХАБ, ГОМДОЛ БАРИХАБ?

Танай худалдан абаһан эд бараанай зүйлэй дутуу дунданууд тэрэниие худалдан абаһан үдэршье, мүн хэдэн сагай үнгэрһэн хойношье элиржэ болохо. Эд бараанай дутуу дундатай байсал, ямар болзор соо эд хэрэглэгшэ гомдол барихаа эрхэтэйб?

Эд бараанай дутагдал ямар болзор соо элирнэб, тэрэ болзорһоо эд хэрэглэгшын наймаалагшада гү, али бүтээн гаргагшада эрилтэ табиха эрхэ дулдыдаха. Энэ болзор «Эд хэрэглэгшын эрхэнүүдые хамгаалха тухай» Хуулиар хараалагдана.

Наймаанда табигдаһан эд бараанай олонхи зүйлнүүдтэ лаб һайнаар хүдэлхэ, хэрэглэгдэхэ (ерөк годности), ашаглалгын (ерөк службы) болзорынь заагдадаг гээшэ. Харин зарим зүйлнүүдтэ нимэ болзор тогтоогдодогүй. Хэрбээ дээрэ хэлэгдэһэн болзорнуудай заагдаагүй байбаль, нэн түрүүн энэ эд бараанай зүйлые хүдэлсэгүй эд өөрөй гэжэ тооложо болохо гү гээд элирүүлхэ шухала. Хэрбээ эд бараанай зүйлэй хүдэлсэгүй эд өөрөйдэ тоологдохо байбаль (жэшээнь, барилгын объект, газар), Хуулиин 13-дахи статьяда үндэһэлэн, эд бараанай худалдаа абтаһан үдэрһөө хойшо 2 жэлэй хугасаада дутуу дунданууд элирбэл, эд хэрэглэгшэ гомдол барихаа, эрилтэ табиха эрхэтэй. Эд бараанай бүлэд зүйлнүүдээр — 6 һарын туршада. Энэ болзор худалдаа наймаанай хэлсээгээр үшөөшье һунаагдажа болохо гэжэ тэмдэглэе.

Хэрбээ эд бараанай гарантийна гү, али дээ хэрэглэгдэхэ болзороо заагдаһан байгаа һаа, энэл болзор соо эд бараанай, дутуу дундагай байһан үшарта эрилтэ табиха эрхэ эд хэрэглэгшэдэ үгтэнэ.

Ямар эд бараанда гарантийна болон ашаглаха болзор тогтоогдодог гээшэб? Техническэ орёо, жэшээнь, радиотелевизионно түхеэрэлгэ, авто-, мото-зүйлнүүд, мүн удаан болзорой хэрэглэмжын эд бараанда, жэшээ болгон хэлэбэл, гутал, хубсаһанай зүйлнүүдтэ, гарантийна болзор тогтоогдодог. Энэ хугасаада гурэнэй стандартаар, мүн хэлсээгээр хараалагдаһан шэнжэнүүдые эд бараан алдаха ёһогүй. Эд бараанай дутуу дундынь гарантийна болзор соо элирбэл, бүтээн гаргагша гү, али наймаалагша энээнэй түлөө харюусаха ёһотой.

Сагай үнгэрхэдэ, хэрэглэгдэхээ болихо гү, али эд хэрэглэгшын элүүр энхэдэ абуултай болохо эдеэ хоолой, парфюмерно-косметическэ болон бусад зүйлнүүдтэ хэрэглэгдэхэ болзор тогтоогдодог. Хэрэглэгдэхэ болзорһоо хожом болоһон эд бараа наймаалалга Хууляар хориглогдохой.

Техническэ орёо, мүн удаан хэрэглэмжэтэй эд бараанай зүйлнүүдтэ ашаглалгын болзор заагдажа болохо. Эд бараан имаршьеб ушарһаа хэды шэнээн сагай үнгэрхэдэ, хэрэглэгдэхээ болиноб, тэрэ сагые энэ болзор тодорхойлно. Эд бараанай зүйлдэ нэрэ доро гарантийна, мүн ашаглалгын болзор тогтоогдохо ёһотой. Хэрбээ ашаглалгынь болзорой заагдаагүй байгаа һаа, эд бараанай бүтээгдэһэнһээ хойшо 10 жэлэй турша соо нэрэнэй дутуу дундануудай элирбэл, эд хэрэглэгшэ эрилтэ табиха эрхэтэй.

Ашаглалгын болзор соо элирһэн дутуу дундануудай түлөө харюусалга гарантийна, мүн хэрэглэгдэхэ болзор соо элирүүлэгдэһэн дутуу дундануудай түлөө харюусалгаяа илгаатай. Хэрбээ гарантийна ,мүн хэрэглэгдэхэ болзорой хугасаада дутуу дундануудай элирээ һаань, зэмэгүйшье һаа, наймаалагша, мүн бүтээн гаргагша энээнэй түлөө харюусалга дааха. Харин гарантийна болзорой дуурэнэй удаа, зүгөөр ашаглалгын болзор соо эд бараанай дутуу дундын элирбэл, мүн зэмэтэй байгаа һаа, харюусалга бүтээн гаргагша дааха ёһотой. Гэхэ зуура эдэ дутуу дунданууд шухала удха шанартай байха зэргэтэй.

Эд бараанай зүйлые тусхай зориггоорнь хэрэглэхэ, мүн тэрэнэй дутуу дундануудыень зайсуулха аргагүй болобол, үгышье гэбэл, дутагдал усадхахын тулада ехэ гаргашын хэгдэхэ байгаа һаань, мүн лэ эд бараанай хэлсээгээр хараалагдаһанһаа ондоо болоболнь — нимэ ушарнууд шухала удха шанартай дутуу дунданууд гэжэ тоологдоно.

Ашаглалгын болзорой хугасаада эд бараанай дутуу дундануудай элирхэ ушарта эд хэрэглэгшын эрхэнүүд һаһал ондо ондоо гэжэ хэлэгдэй. Эд бараанай дутагдал усадхаха гэһэн эрилтэ эд хэрэглэгшэ табиха эрхэтэй. Зүгөөр мэдүүлгэ тэрэнэй үгтэнэй һүүлээр 10 үдэрэй турша соо энэ эрилтынь хангагдаагүй байбаль, эд хэрэглэгшэ өөрынгөө үзэмжөөр ондоо эрилтэ табиха аргатай (эдэ эрилтэнүүд тухай мэдээсэй һемди).

Нимэрхүү ушарта эд бараанай гарантийна болзорой дүүрэһэн үдэрые мэдэхэ тон шухала. Ямар үдэрһөө болзор тоологдохоб?

Тусхай болзорой заагдаагүй эд бараанай дутуу дундануудые элирүүлхын тула тогтоогдодог 6 һарын болзор, мүн гарантийна болон ашаглалгын болзор эд хэрэглэлгын эд бараанай зүйлые худалдан абаһан үдэрһөө тоологдодог. Эд бараанай паспорт соо гү, али кассова чек дээрэ энэ үдэр тухай тусхай тэмдэг хэгдэһэн байха ёһотой. Хэрбээ эд бараанай худалдагдаһан үдэрые элирүүлхэ аргагүй байбаль, дээрэ хэлэгдэһэн болзорнууд эд бараанай зүйлые бүтээн гаргаһан үдэрһөө тоологдохо. Эндэ нэгэ ажаглалта: худалдан абаһанайгаа һүүлээр зарим эд бараанай зүйлнүүдые эд хэрэглэгшэ ашаглаха аргагүй байдаг. Энэ ямар зүйлнүүд бэ?

Нэгэдэхээр, сезонно эд бараан (гадар хубсаһан, гутал). Нимэ зүйлнүүдтэ болзорнууд таараха хаһын гараһан сагһаа тоологдохо. Эндэ эд хэрэглэгшын ажаһуураһан газарай байгаалнин уларил хараада абтаха. Энээн тушаа бидэ уншагшадта мэдэсэхэбди.

Хоёрдохёор, худалдаа наймаан тухай хэлсээнүүд соо эд бараа худалдаһан саг энэ эд бараанай эд хэрэглэгшэдэ үгтэһэн сагтай тааралдагүй байжа болохо (жэшээнь, почтоор эд бараа наймаалалга). Энэ ушарта болзорнууд эд хэрэглэгшын түс эд бараае гартаа абаһан үдэрһөө тоологдохо. Харин тэрэнние тодохо, суглуулха байбалнь, эдэ хүдэлмэринүүдэй хэгдэжэ эхилһэн үдэрһөө тоологдохо. Хэрэглэгдэхэ болзор тухай хэлээ һаа, энэ болзор эд бараа бүтээн гаргаһан үдэрһөө тоологдожо эхилээд, эд бараанай бүтээгдэһэн үдэрынь, мүн хэды сагай үнгэртэр тэрэнние хэрэглэжэ болохоб гэһэн тэмдэг хэгдэхэ ёһотой.

А. ДЕРИГЛАЗОВ,
республикын антимонопольно управленийн начальникай орлогшо.

ХЭНИИНЬ ХЭН ГЭЭШЭБ?

БОБ ХАДСОН.

Америкын Холбоото Штадуудай Филадельфия хотодо таблагдаһан мүнгэн риалнуудые шэрээд ябаһан «Джон Барри» гэжэ онгосо 1944 ондо немец уһан доогуур тамардаг онгосо шэнгээгээ һэн. Тиигэжэ эрьеһээ 125 милиин газарта Ааравиин далайн оёорто 2,5 километр гүнзэгыдэ мүнөөнэй 25 миллион фунт стерлинг сэнтэй баялиг үлэһэн байгаа. Юундэ фунт бэ гэхэдэ, тэрэ мүнгэ нэн түрүүн англичанин олоо бшуу.

Боб Хадсон хубиин һургуулида һураад, удаань далайн ябаган сэрэгтэ алба хэдэг болоо. 1987 ондо Аравиин далай доро байһан баялигууд тухай дуулаад, хуби заяагаа эрид хубилгаба. Баялиг бэдэрэгшэ гэлсэхэдэнь, олзыи хэрэг эрхилэгшэ гээшэб гэжэ Хадсон хэлэдэг.

«Джон Барриин» баялиг бэдэржэ байһан наймаан жэл соогоо тэрэ 6 миллион фунт стерлингын 50 тонно дааха далайн онгосотой боложо шадаа. Гадна Йеменэй шейхтэй һайнаар танилсаад, Холбоото Штадуудай правительствааа «Джон Баррие» бэдэрхэ эрхэ худалдажа абахыень баадхажа үүдинэн байха юм. Тиигээд тэрэ онгосо олоод, баялигайнь зарим хубиие дээшэнь гараһан байна.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛ

ТОГТООЛ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛ БОЛОН УСТЬ-ОРДЫН БУРЯАД АВТОНОМИТО ОКРУГОЙ ХУУЛИЙН СУГЛААНАЙ ХООРОНДОХИ ХЭЛЭЛЦЭЭНЭЙ БАТАЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал **ингэжэ тогтооно:**

Буряад Республикын Арадай Хуралай болон Усть-Ордын Бурятадай автономито округой Хуулиин Суглаанай оной майн 31-тү һуурилгаһан Хэлсээнэй буряад хэлэн дээрэ

Улаан-Удэ хото
1995 оной июнийн 22.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛ

ТОГТООЛ

1995 ОНОЙ ХАБАРАЙ ТАРИЛГЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДҮҮРЭҺЭН, УРГАСА ХУРЯАЛГАДА БЭЛЭДХЭЛ ХЭЖЭЛЭЛ ТУХАЙ

Буряад Республикын хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой зүйлнүүдэй министрэй нэгэдэхи орлогшо В. Л. Гарматаровай хэһэн «1995 оной хабарай тарилгын хүдэлмэриин дүүрэһэн, ургаса хуряалгада бэлэдхэл хэжэ байһан тухай» мэдээсэлые шагнажа, зүбшэн хэлсээд, Буряад Республикын Арадай Хурал **ингэжэ тогтооно:**

1. Буряад Республикын хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой зүйлнүүдэй министрэй нэгэдэхи орлогшо В. Л. Гарматаровай мэдээсэлые анхаралдаа абаха.

2. Буряад Республикын Правительствада дурадхаха гэбэл:

— Буряад Республика дотор энэ жэлэй ургаса хуряахын тула Россиг эдеэ хоолой корпорацияар дамжуулан, 5 миллиардһаа бага бэшэ түхэриггэй товарна үгһэламжа үгэхэ талаар хэмжээнүүдые абаха:

— ургаса хуряалгада шухала хэрэгтэй оньһон техникэ худалдажа абахын тула промышленна предприятиинүүдтэй вексельнэ тоосоо ной үгһэламжа үгэхынь тула Россельхозбанкын Буряадай региональна филиалда лаб найдуулха тухай асуудалые хар

3. Буряад Финансын дурадхаха:

— «Буряад 1995 оной бюджет тухай публикын Хуу дуулан, ургаса оньһон техникы нүүдые худалд тула үлөөшэ түхэриггыень б июнь һарада Хүдөө ажахын лой зүйлнүүдэй вэдэ үгэхэ.

4. Ургаса ху соогоо бэлдэж үнгэргэхын тул дые абахыень Хүдөө ажахын лой зүйлнүүдэй вэдэ, аймагуудаа нүүдэй гулваан ха.

5. Түс Тогтоо хэн бэлүүлгы хинахыень П агарна секторт ска политика байгааалин ноо вэглэхэ, эколог даа наймаанай жэлэй, финансы нүүдэй талаар публикын Арада комитедүүдтэ д

Буряад Ре Арадай Х
М. С

Улаан-Удэ хото.
1995 оной июнийн 22.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУ

ТОГТООЛ

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН, ЭРХҮҮГЭЙ ОБЛАСТИИН БОЛОН САХА (ЯХАД) РЕСПУБЛИКЫН ХООРОНДОХИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКА ХАРИЛСААН ХЭЛСЭЭЕ ЭСЭСЛЭН БАТАЛХА БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИЙН ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал **ингэжэ тогтооно:**

1. «Буряад Республикын Эрхүүгэй областиин болон Саха (Яхад) Республикын хоорондохи социально-экономическа харилсаан тухай Хэлсээе эсэслэн хай» Буряад Хуулиие баталха.

2. Гараа табиж зондо дуулгахынь ряад Республикын лие Буряад Рес Президентдэ эльгээ

Буряад Республикын Хуралай Тү М. СЕМ

Улаан-Удэ хото.
1995 оной июнийн 22.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛ

ТОГТООЛ

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВА ТУХАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИЙН ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал **ингэжэ тогтооно:**

1. «Буряад Республикын Правительство тухай» Буряад Республикын Хуулиие баталха.

2. Гараа табиж до дуулгахынь тула Республикын то Буряад Республикы зидентдэ эльгээ

Буряад Республ Хуралай Т М. С

Улаан-Удэ хото.
1995 оной июнийн 21.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛ

ТОГТООЛ

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ҺУНГУУЛИИН КОМИССИ ТУХАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал **ингэжэ тогтооно**

1. «Буряад Республикын Һунгуулиин комисси тухай» Буряад Республикын Хуулиие баталха.

2. Гараа табиж зондо дуулгахынь ряад Республикын лие Буряад Рес Президентдэ эльгээ

Буряад Республ Арадай Хуралай Т М. СЕМ

Улаан-Удэ хото.
1995 оной июнийн 22.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛ

ТОГТООЛ

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН БЮДЖЕДҺЭЭ ГАДУУРХИ РЕСПУБЛИКАНСКА ГҮРЭНЭЙ ЖАСАНУУДТАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал **ингэжэ тогтооно:**

1. «Буряад Республикын бюджедһээ гадуурхи республиканска гүрэнэй жасануудтай» Буряад Республикын Хуулиие баталха.

2. Гараа табиж до дуулгахынь тула Республикын туг Буряад Республ зидентдэ эльгээ

Буряад Респ Арадай Хуралай Т М. С

Улаан-Удэ хото.
1995 оной июнийн 21.

Абай Гэсэрэй һайндэр—Буряад орондо

АРАДАЙ БААТАРАЙ АЛТАН СЭРГЭНҮҮД

Мөөрэн гэгшэ голдо,
Мүнхэ далайн эрьедэ,
Булаг шэнги арюухан
Бүлжамуртын орон лэ!
(«Абай Гэсэр» эпосһээ).

Сэлэнгэ мүрэнэй хойто эрьедэ, хада уулануудай орон дээрэ Абай хаан Гэсэрэймнай буусаа арадаа тодорхонь гаэшэ. Энэ буусаа нэолгые Россиин арадай үран зураашаа. Бүгэдэ буряадуудай соёлой эблэлэй түрүүлэгшэ Д-Н. Д. Дугаров нэогэ. Тэрэ үгэ хэлэхэдээ, монгол түүрэ арадуудаа соohоо эгээл түрүүшынхиеэ манай республикаа Гэсэрэй буусын түхеэрэгдэһые онсолон тэмдэглэһэн байна.

Гэсэрэй буусаа нэолгын һайндэртэ Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Л. Ч. Нимаева, Ивалгын аймагай захиргаанай гулваа Л. П. Бурков, Россин Эрдэмэй академик П. Р. Атутов, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Д. Д. Табалаев, Тайваниин Республикын гулваа, Хиталай Республикын делегацие ударидагша Ли Хаукау, Монголой Республикын Сэлэнгэ аймагай губернатор Нямбу, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо М. А. Спасов, Монголой Республикын Хуралай гишүүн, Монголой делегацие ударидагша Батсүүрь, Усть-Ордын автономито округой захиргаанай гулваа А. И. Батагаев, Монголнуудай бүхэдэлхэйн эблэлэй президент Д. Андреев, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор С. Ш. Чагдуров, Буряад Республикын Үран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ Б. С. Дугаров гэгшэд үгэ хэлэхэдээ, «Абай Гэсэр» эпосэй агуу еэ удха тухай, энэ гайхамшагта үльгэрэй арад зониие һэгдүүлэ тухай, Буряад орондо ажаһуудаг арадуудай хоорондохи хани барисаан тухай халуун дулаан үгэнүүдые хэлээ.

Ерээдүй сагта Гэсэрэй ордон шадар манай республикада ажаһуудаг арадуудай соёлой болон худалдаа наймаанай түбүүд эмхидхэгдхээр хараалагдана. Тэрэ хэрэгые эмхидхэхын тулөө 50 гектар газар таһалжа үгэхыень Бүгэдэ Буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй түрүүлэгшэ Д-Н. Д. Дугаров Ивалгын аймагай захиргаанай гулваа Л. П. Бурковта хандаба.

Гэсэрэй ордонэй һуурида ламанар ехэ ушалга хэжэ, бүмбэ шүүһан байна. Энэ ордон манай дээдэ үеэн болохо гүннуудэй ажаһуулһан газарта бодхоогдохонь гэшэ. Гэсэр хаанай ордон барилгада бүгэдээрэн туһалхабди гэжэ үгэ хэлэһэн хүн бүхэн онсолон тэмдэглээ.

Энэ һайндэртэ сугларагшадые Ивалгын аймагай үран һайханай бүлгэмэйхид амаршалгын дуугаар үгтаба. Мүн хүндэтэ айлшадаа, ород арадай һайхан гуримаар хилээмэ, дабһаар, буряад арадай һайхан заншалаар сагаан эдеэгээр угтаа.

Гэсэрэй ерээдүй ордоной табигдаха газарта сугларһан хүнүүд ордоной барилгада мүнгэ үргэлэн байна.

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Гэсэрэй буусаа нэолгын үедэ.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото.

ЭРДЭМТЭДЭЙ ХУРАЛДААН

Гэсэрэй 1000 жэлэй ойдо зорюулагдаһан эрдэм ухаанай уласхоорондын конференци һайндэрэй түрүүшын үдэр байһан июниин 30-най, мүн бүхы гурбан үдэрэй шухала үйлэ хэрэгүүдэй нэгэн болоо.

Президиумдэ — Буряад Республикын Президент Л. В. Потапов, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов, Гэсэрэй һайндэрэй эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ Л. Ч. Нимаева, Эрхүүгэй областиин Хуули гаргалгын Суглаанай Түрүүлэгшын орлогшо Г. В. Истомин, Монгол Уласай эрдэмтэдэй делегациин хүтэлбэрилэгшэ Сүхбаатар, Буряадай Нинтын эрдэмэй институдай директор В. Ц. Найдаков, энэл институдай буряад фольклористикын таһагые даагша М. И. Тулохонов, Хитадай Бээжэнэй (Пекинэй) Шэнжэлхэ ухаанай Академиин Үндэһэтэнэй уран зохёол шудалха хүреэлэнгэй дэд-захирал Залгаа, профессор Жамса (Синцзян-Уйгуурай Урумчи хото), Гэсэрые шэнжэлэгшэ ахамад эрдэмтэн А. И. Уланов, профессор С. Ш. Чагдуров болон бусад.

Л. Ч. Нимаева конференцие нээгээд, һүүлээрнь Л. В. Потапов хуралдаанда хабаадагшадта хандажа, амаршалгын үгэ хэлэбэ.

«Гэсэр — Түб Азиин арадуудай оюун бэлигэй эрдэни зэндэмэни» гэһэн ехэ һаһар наада 1995 оной зун үнэргэхэ тухай шийдхэбэри Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиум табан жэлэй саана абаа бэлэй гэжэ үгэ хэлэгшэ һанууламаа. Мүнөөдэрэй ойн баяр энэ шийдхэбэрнин бэелэл гэшэ бээ. Буряад Республикын Президент болон мүнхэ Байталай оршондохи элдин дэлгэр нютагта түрэһэн хүн хадаа боложо байһан энэ үйлэ хэрэгэй удха шанарые гүйсэд ойлгожо байнаб.

Гэсэр тухай бодожо байхадаа, мүнөөдэрэй улас нигэмэй, оюун сэдьхэлэй, гүн ухаанай асуудалнуудтай тэрэнэй тон нягта холбоотой байһаниие мэдэрэнгүй байхын аргагүй. Буурал эртэ сагай баатарлиг үльгэр туужа эрэлхэг, зоригтой, һайн һайхан абари зантай, үгэдөө үнэн сэхэ байхыемнай захиалан домоглоно.

Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов конференцидэ хабаадагшадта хандажа, үндэһэн хэлээ, соёлоо, ёһо заншалаа һэргээн хүгжөөхын тула аһан шадалаараа оролдохо ёһотойбди гэжэ тэмдэглэбэ. Россин гурбан автономидо ажаһуудаг буряад арадай оюун панаанда Абай Гэсэр тухай үльгэр домогой үилэ хэрэгүүдые һэргээхэ талаар горитой ехэ хүдэлмэри 1991 оноо хойшо хэгдэбэ. Пёохон Петровой тоонто болохо, Усть-Ордын Буряадай округой Хадаахан нютагһаа Буряад Республикын, Агын округой олонхи аймагуудаар үдэшүүлэгдэн, Гэсэрэй туг мүнөө Улаан-Үдэдэ ерэбэ гээшэ. Буряад ороной засаг захиргаан монгол угсаата арадуудай хэлэ, соёлые һэргээхэ хэрэгтэ зорюулан, Гэсэрэй һайндэрые хүндэ хүшэр сагта үнгэргөө бэлэй гэжэ ерээдүйдэ хүнүүд дурсана бээ.

Амаршалгын үгэнүүдэй һүүлээр Цэрэн Хоборковой «Амаршалгын дуунай» аялга зэдэлжэ, буряад, эвенк, шэмээшэг хубсаһатай үхибүүд гаража, Буряад орондо ерэһэн айлшадые шүлэг, дуугаар, үреэлээр амаршалаад, «Абайхан Гэсэрнүүд байхал байха» гэһэн дуугаар түгэсхөө.

Удаань Буряадай эрдэмтэдэй Гэсэрые шэнжэлэлтын талаар олон жэлэй туршада хэһэн хүдэлмэри тухай элидхэл Буряадай Нинтын эрдэмэй институдай буряад фольклористикын таһагые даагша М. И. Тулохонов хэбэ. Һүүлээрнь Болгариин монголшо, түбэдшэ эрдэмтэ Александр Федотов, Бээжэнэй Шэнжэлхэ ухаанай Академиин Үндэһэтэнэй уран зохёолой хүреэлэнгэй дэд-захирал Залгаа, Монголой эрдэмтэ Сампилдэндэв, хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй доктор Цэрэнсодном (Монгол), мэдээжэ журналист В. В. Бараев (Москва), профессор С. Ш. Чагдуров, профессор А. И. Уланов, Гэсэр шэнжэлэгшэ М. П. Хомонов, эрдэмэй кандидат Ц. Д. Дугаржапова (Ага), профессор Д. Б. Улымжиев, профессор Сайжармаа (Бээжэн, Хитад), профессор, академик В. Н. Рассадин (Улаан-Удэ), Хүрэлбаатар (Монгол), Дарима Охлопкова (Чехи), Дабаа Дагба (Үбэр-Монголой университет), З. Б. Самдан (Тыва), Д. С. Куулар (Тыва), профессор Жамса (Урумчи, Синцзян-Уйгуур), В. Э. Раднаев (Москва) гэгшэд элидхэлнүүдые хэбэ.

Конференцийн дүнгүүдые В. Ц. Найдаков согсолоо.

Элидхэлнүүдэй удхые тобшолһон дэлгэрэнгы тоосоон һүүлдэ гараха.

Н. ДАБАЕВ.

ГОЁ ҺАЙХАН МЭДЭРЭЛ ТҮРҮҮЛЖЭ...

Буряад драмын театр соо үнгэргэгдэ моодын һайндэр «Гэсэрэй» 1000 ойдо зорюуладаһан хэмжээ нуудай нэгэ хубинь болобо. Энэ Улаан-Үдэ хотын Соведүүдэй талдаа дэрэ дангиный, үльгэршэдэй конкурсай түгэсхэлэй шагны эхилжэ ньe һаа, мүнөө үеын гоё һайнаар һонирхогшод театр соо ерэлараа. Москва, мүн бусадаа Гэсэрэй нааданда буусаа ороной моодо харалгада байлсаа.

Ороной байшангай талмай Агын округой Могойтуйскаминай, Улаан-Удэ хотын болон бусад аймагуудай ороной бүлэгүүд конкурсые хабаадаһан байна. Дэлэ багуудые хэрэглэжэ, ганц ганцыгаа аялга доро шэнжэлхэд яһала зохиолоо, гаргаадаба.

Дүнгэ соогоо хүбүүн басагые хүрэд, эсэм хэрэгтэ табилсан, хойно хойноhоо ябан байжа, Могойтын аймагай ёохоршод наадаа харуулба. Һүүлэй жэлнүүдтэ энэ коллективые «Байгал» ансамбльда олон жэлдэ хүдэлөөн, Буряад Республикын габьяата артистка Дарима Доржопаламова хүтэлбэрилдэг юм.

Улаан-Удэ хотын ансамбльнүүд үран бэлигээ дэлгэбэ, ёохор наадаа харуулба. Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Валентина Цыденовна Дамбуевагай ударидалга доро хүдэлдэг олон ансамбльнүүд энэ конкурсдо хабаадаһан байна. Жэшээлбэл, үндэр болон дундуур наһанай зоной ябадаг «Нарын Гоохон» гэһэн ансамблиинхид шуран солбоноор баруун буряадуудай ёохор харуулба. Гэнтэ зогсон татажа, дүхэригтоо һөөргөө хараад, хүнгэнөөр хатаралдашаха юм.

Дахинаа шэнээр мүндэлһэн, Улаан-Удэ хотын буряад хэлэнэй багшанарай ябадаг «Уриал» ансамблиинхид (хүтэлбэрилэгшэнь В. Ц. Дамбуева) яһала ороллдожо хатараа. Хүүгэдтэ Гэсэр тухай ойлгуулжа үгэдэг, буряад хэлэ, бэшэгтэ түшэлгэтэй болгодог, ёһо заншалнуудтай саг үргэлжэ үхибүүдые танилсуулжа байдаг түрэлхи хэлэнэй багшанар сүлөөгүй ажалтайшье һаа, буряад ёохор наадаяа, урданайнгаа дүү хатарые һэргээжэ байһаниинь ехэ дэмбэрэлтэй, гүнзэгы удхатай байна.

Зоя Дамбиевагай зохёһон модель бүхэн ямаршьеб ёорын онсо шэнжэтэй. Эдэ модельнүүд хадаа ганцашье гоё хубсаһан бэшэ, харин гоё һайханай бодолые хүнэй досоо түрүүлнэ, нимэ мэдэрэлые бүри гүнзэлырүүлнэ, хурсадхана гэжэ һанагдаа юм.

«Гоё һайхан байдга хадаа манай дэлхэйе абархя» гэһэн Ф. Достоевскийн үгэнүүдые баяһан байхаг. Тиин гоё һайхан хубсаһатай сэбэр басагадые харахадаа, энэмнай залуугай залиршагүй ольһон ха юм даа гэһэндэ һанаан досоо заатагүй түрэхэ юм. Мүнөөдэй байдалай харл боро үнэгэй талануудһаа уламжалан, гоё һайханай мэдэрэлые бидэ алдаабди. Харин Зоя Дамбиевагай хубсаһанай коллекци хараһанай һүүлээр танхим соohоо гараханаа, олон хүнэй досоо энэ мэдэрэл дахинаа мүндэлөө ёһотой.

Энэ үдэшэ дурадхагдаһан манай мэдээжэ модельерэй хубсаһанай модельнүүдые харалга моодын ёһотойд һайндэр болоо.

Т. ЦЫРЕНОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: мэдээжэ модельерэй хубсаһанай коллекциһээ.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

РЕПОРТАЖ

ТЭНГЭРИҺЭЭ БУУГАА ГҮ ДАНГИНАНУУД?..

«ГЭСЭРЭЙ ДАНГИНА» гэһэн конкурс 3 шатаар үнгэроо. Түрүүшын шата этническэ Буряадай аймагуудаар аяар табан жэлэй саада тээ үнгэргэгдэжэ эхилһэн байна. Эдэ жэлнүүдтэ аймаг бүхэндэ 35 хүрэтэр наһанай олон басагад болон эхэнэрнүүд хоёрдохи шатада гарахын тула хүшэр шалгалтануудта хабаадажа, бэлиг шадабарияа харуулаа. Тэдээн соohоо эрхимүүдынь илажа, хоёрдохи шатада хабаадаха эрхэдэ хүртэһэн байгаа.

Үг изагуураа тордиһогүйгөөр тооложо шадаха, үреэлнүүдые хэлэхэ, үндэһэн арадайнгаа ёһо заншалнуудые мэдэхэ, эдеэ бэлдэхэ, оёдэл, урлал хэжэ шадахаһаа гадна гоё һайханаар дүү дуулаха, үүн нугархайгаар хатарха гэһэн шанга эрилтэнүүд конкурсдо хабаадагшадай урда табигдаһан байна.

Нигэжэ июниин 30-да Буряадай гүрэнэй оперо болон баледай театрай тайзан дээрэ аймагай конкурснуудта амжалта түйлаһан 26 дангина гаража, «Гэсэрэй дангина» гэһэн конкурсын 3-дахи шатада хабаадахаа эрхэдэ хүртэхын тулөө мүрысөжэ эхилбэ.

«Модоной үндэһэн газар доогуур, хүнэй үндэһэн газар дээгүүр» гэдэг ааб даа. Нигэжэ конкурсдо хабаадагшад жээрэб татаһан гурримаар хойно хойноhоо һубарилдан гаража, өөр тухайгаа, үг изагуур тухайгаа тогтон торонгүйгөөр хөөрэжэ, сугларһан хүнүүдые урмашуулан оолрлуулба.

Үреэлнүүдэй һүүлээр буряад арадай дуунай, хатарай конкурс эхилжэ, олонхи басагад ямаршье бэлигтэй бэрхэ мэргэжэлтэ дуушад, хатаршаднаа дутахаар бэшээр ирагүй гоёор дуулажа, үүн нугархайгаар хатаржа, сугларагшадай эүрхэ сэдьхэл хүдэлгөө.

Жюриин гэшүүд (түрүүлэгшэнь— Россин Федерацийн габьяата артист, бэлигэй дуушан В. Бальжинимаев) удаахан зүбшэн хэлэлцэнэй һүүлээр 26 дангиный 9-ыень онсолон тэмдэглэжэ, гурбадахи шатада гаргаба. Эдэмнай хэд бэ гэбэл: Аюша Цырендоржина (Ага), Цырена Цырендоржина (Ага), Цыпилма Аюшеева (Улаан-Удэ, «Байгал» ансамблиин дуушан), Надежда Мунконова (Ахын аймаг), Раджана Гомбоева (Яруунын аймаг, Үльдэргэ).

Үдэшын 5 сагта театрай ехэ танхим соо харагшад олоороо сугларжа, конкурсын гурбадахи шата эхилбэ. Тайзанай саада талаһаа манан баяжа, Абай Гэсэр хаан 9 баатартаяа гаража ерэнэ.

Конкурс хүтэлһэн артистнууд Саян ба Эржэна Жамбаловтан сугларагшадта амар мэндээ айладхажа, «Гоохон хатан дангинаш» гэһэн дуу бэлэглээ. Удаань дангина басагад хойно хойноhоо һубарилдан, үреэлнүүдые хэлэжэ, урданай дуу дуулажа, үүн нугархай хатар харуулаад, жюрин гэшүүдэй биледүүдтэ харюунуудые үгөө. Буряад арадай домогто ороһон эхэнэрнүүд тухай, мүнөө үеын суута эхэнэрнүүд тухай хөөрэхэ гэһэн даабари басагад эрхимээр дүүргэжэ шадаа.

Энэ конкурсдо илаһан 5 басагад: Ц. Цырендоржина, Ц. Аюшеева, А. Цырендоржина, Н.Мунконова, Р. Гомбоева үглөөдэрынь, гарагай 1-дэ, 3 сагта Соведүүдэй талмай дээрэ мүрысөөгөө үргэлжэлүүлээ.

Заяагай, Анюутай, Галбайн, Засагай, Хуягай, Юмсэнэй, Золтын, Ринчинэй, Цырендоржын, Ёндоной эгээл эрхэ бага басаган Цырена гээшэб гэжэ 16-тайхан дангина басаганай тоб байса хэлэхэдэ, талмай дээрэ сугларһан хүнүүд энеэлдэжэ, халуун альга ташалган нэершоо.

Цырена Цырендоржина (Ага) гурбадахи һуурида гаража, мүнгэн шанда хүртөө. Хоёрдохи шан — «Самсунг» гэжэ телевизорээр Ахын аймагай (Орлик) 14 наһатай Надежда Мунконова шагнагдаа. Цыренын эгэшэ Аюша Цырендоржина нэгэдэхи һуури эзэлжэ, мүн лэ «Самсунг» телевизор тэрээндэ барюулагдаба.

«Гэсэрэй дангина» гэһэн конкурсын дүүрэхэдэ, эмхидхэлэй талаар зарим тэды дутагдалнуудые ажаглахаар байгаа. Түрүүшынхиеэ үнгэргэгдэһэн нимэ ехэ һайндэртэ хабаадажа, шангай һууринуудые эзэлэгшэдтэ гарай бэлэгүүдые барюулхаа гадна ехэ амжалта түйлапаниень гэршэлһэн лентэнүүдые зүүлгэбэл, үнэмшэлгэнүүдые, грамотануудые барюулбал, саашадаа үри хүүгэдтэнь мартагдашагүй дурасхаал болон үлэхэ һэн гэжэ һанагдаа.

Д. ЭРДЫНИЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Конкурсдо шангай һууринуудые эзэлһэн Аюша ба Цырена Цырендоржинануудь.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

«ТҮРҮҮ БОЛГОО БОГДОМНАЙ...»

«Наадан дээрээ ерээбди» гэһэн ороной конкурс туйлаһаниинь дүрбэн талдаа дорё үнгэргэгдөө: Могойтын, Номой байшангай, Соведүүдэй, «Үльгэр» гэгдэг талмайнуудай дээрэ. Эдэ ороной коллективуудай, холоhоо ерэһэн аймагадай ёохорой коллективуудай мүрысөө.

Номой байшангай талмай Агын округой Могойтуйскаминай, Улаан-Удэ хотын болон бусад аймагуудай ороной бүлэгүүд конкурсые хабаадаһан байна. Дэлэ багуудые хэрэглэжэ, ганц ганцыгаа аялга доро наадаһаяа зохиолоо, гаргаадаба.

Дүнгэ соогоо хүбүүн басагые хүрэд, эсэм хэрэгтэ табилсан, хойно хойноhоо ябан байжа, Могойтын аймагай ёохоршод наадаяа харуулба. Һүүлэй жэлнүүдтэ энэ коллективые «Байгал» ансамбльда олон жэлдэ хүдэлөөн, Буряад Республикын габьяата артистка Дарима Доржопаламова хүтэлбэрилдэг юм.

Улаан-Удэ хотын ансамбльнүүд үран бэлигээ дэлгэбэ, ёохор наадаа харуулба. Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Валентина Цыденовна Дамбуевагай ударидалга доро хүдэлдэг олон ансамбльнүүд энэ конкурсдо хабаадаһан байна. Жэшээлбэл, үндэр болон дундуур наһанай зоной ябадаг «Нарын Гоохон» гэһэн ансамблиинхид шуран солбоноор баруун буряадуудай ёохор харуулба. Гэнтэ зогсон татажа, дүхэригтоо һөөргөө хараад, хүнгэнөөр хатаралдашаха юм.

Дахинаа шэнээр мүндэлһэн, Улаан-Удэ хотын буряад хэлэнэй багшанарай ябадаг «Уриал» ансамблиинхид (хүтэлбэрилэгшэнь В. Ц. Дамбуева) яһала ороллдожо хатараа. Хүүгэдтэ Гэсэр тухай ойлгуулжа үгэдэг, буряад хэлэ, бэшэгтэ түшэлгэтэй болгодог, ёһо заншалнуудтай саг үргэлжэ үхибүүдые танилсуулжа байдаг түрэлхи хэлэнэй багшанар сүлөөгүй ажалтайшье һаа, буряад ёохор наадаяа, урданайнгаа дүү хатарые һэргээжэ байһаниинь ехэ дэмбэрэлтэй, гүнзэгы удхатай байна.

Улаан-Удэ хотын захиргаанай соёлой таһагай дэргэдэхи «Тоонто» гэһэн фольклорно ансамбль (хүтэлбэрилэгшэнь В. Д. Найданова) «Гэсэрэй магтаал» гэһэн ёохор харуулаа.

Хори буряадуудай анха сагта хатардаг байһан нэрьеэн, нэрьелгэ гэһэн найгуурай дуунуудые (искусство шэнжэлгын доктор, Зүүн Сибириин соёлой институдай профессор Д. С. Дугаровай «Сагаан бөөгэй үг үндэһэн» — «Истоки белого шаманства» гэжэ номой удхаар), мүн хүбүүд, басагад урда урдаһаа нангалзан, үтаар татан дуулалдадаг байһые харуулһан ёохорой эхине хормейстер, Ураалай консерваторий (фольклорно таһагые нёдондэ жэлдэ дүүргэһэн, Хэжэнгэ тоонтотой Светлана Намжилон (искусствын болон соёлой училищиин багша) найруулан бэлдэһэн байна.

Тала бүри тарбажа,
Тангалай бүри аянга,
Аянгата ахайнар,
Аян шэнгээр нэрьеытэ,—

гээд басагадай найгаралдан дуулахада, хүбүүдынь иигэжэ урдаһаань харюусана:

Сээл бүри загаан,
Сээжэ бүри аянгата,
Аянгата абгайнар,
Аян шэнгээр нэрьеытэ.

Һүүлдэнь хүбүүд, басагад хамтаржа, нэрьелгынь дуулалдаг хатарнуудые удхалан хөөрэһэн «Тоонтынхид» бүри огсомоор хатаран, Гэсэр баатараа магтан суурхуулна.

Төөнтэй, төөнтэй бороороо
Түүэрүүлээ сэрэгшэд,
Түмэн олон сэрэгүүдээ
Түрүү болгоо Гэсэрнай,
Ээ-һэ-һэ...
Түрүү болгоо Гэсэрнай.

«Тоонтын» костюмууд, ёохор (балетмейстерынь Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Д. Найданова) үндэрөөр сэгнэгдэжэ, энэ Номой байшангай талмай дээрэ олон коллективуудэй дунда түрүү һуурида гараа.

Ёохорнуудай конкурсын түгэсхэлэй нааданда (Соведүүдэй талмай дээрэ) 5 коллектив, нэрлэбэл, Агын «Заяан», Зүдхэлиин, Ойхоной, Зэдын, Улаан-Удын «Тоонто» гэһэн ансамбльнууд бэлиг шадабарияа туршалсаба.

Аргагүй зохидоор хатарһан, гоё костюмтай, буряад зоной ажаһуудал харуулһан һэеы гэрэй ханатай, тогоотой, гал гуламтатай, тэргэтэй байһан, зохид шэмэглэлтэйгээр хатарһан агынхид конкурсын эгээл эрхим «Гран-при» шанда — япон телевизортэ хүртэбэ. Наһажаад эхэнэрнүүдэй залуушуултай тон бэрхээр хатаржа байхыень харахада, ехэ зохид байгаа.

Монсолзоһон бэемнай
Манай, танай хүсэн лэ...

«Гэсэрэй дангина» гэһэн конкурсын дүүрэхэдэ, эмхидхэлэй талаар зарим тэды дутагдалнуудые ажаглахаар байгаа. Түрүүшынхиеэ үнгэргэгдэһэн нимэ ехэ һайндэртэ хабаадажа, шангай һууринуудые эзэлэгшэдтэ гарай бэлэгүүдые барюулхаа гадна ехэ амжалта түйлапаниень гэршэлһэн лентэнүүдые зүүлгэбэл, үнэмшэлгэнүүдые, грамотануудые барюулбал, саашадаа үри хүүгэдтэнь мартагдашагүй дурасхаал болон үлэхэ һэн гэжэ һанагдаа.

Д. ЭРДЫНИЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Конкурсдо шангай һууринуудые эзэлһэн Аюша ба Цырена Цырендоржинануудь.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Элдэб аймагуудта ажаһуужа байдаг хүнүүдэй ёохор наадан хэды һонин, дабтагдашагүй гэшэб?! Гүн удхатай үгэнүүдтэй ёохор наадан ходоодоо дэлгэржэ, хухинэжэ, зэдэлжэ байхань болтогой!

Б. ДОРЖИЕВА.

Абай Гэсэрэй һайндэр—Буряад орондо

Бүмбэгэр сагаахан һэеы гэрнүүд

Гэсэрэй 1000 жэлэй ойдо хабаадалсахаяа нютаг бүхэнһөө нүүдэлээр ерэһэн айлшадай гуша гаран һэсы гэр Улаан-Үдын ипподром дээрэ бүмбылдэжэ байхадаа, орлон байдалые онсо шэнжэгэй болгоно. Буруугай бэлшээриһээ гараагүй гэлсүүлдэг урда үеын зон малаа бэлшээхын тула хагда нэгооной һайнине бэдэржэ, хаа холо газараар зөөжэ, нүүжэ ябадаг байгаа гээд һанахада һонин даа.

Олонхи нютагуудта һэеы гэрэй хоморой зүйл болонхойшье һаань, хүсэ оролдолго гаргажа, аймаг бүхэнэй бүтээжэ асарһаниинь, гэр доторхи зэмсэг зэрыень хэнэшэдгүй хүсөөхые оролдоноиньь һайшаалтай.

Үни удаан сагта буряад зоноор хаяа хадхажа, нүхэсэжэ һуурһан Баргажанай шэмээшэгүүд Сергей Чеһыгин түрүүтэй гэртээ уриба. Стол дээрэнь самовар табяатай. Хониной мяхан буряад түхэлөөр бэлдээтэй. Эдэ бүгэдые харахада, ород болон буряад соёл худхаранги гэжэ ойлгохоор.

Эвенк ангуушанай чум (шэнэһэнэй холтоһоор хэнэн урса) яһада һонирхомоор. Орын арһаар оёһон хэрэгсэлнүүд олон харагдана. Залуу ортод Илья Бачеданов Евгения Романова хоёр айлшадаа уггаа. Газаа талаарнь ангай арһаар бүтээһэн гоёлой хэрэгсэлнүүд үргэнөөр табиатай. Хурамхаанай аймаг зургаан ханатай модон гэрэйнгээ урда ятагашадай дуугаар уггамжа хэбэ.

Баргажанай һэеы гэртэ ороходо, урданай гэрэй ажал харуулхые оролдоо. Нэгэ хүбүүн гар талхяар хониной арһа элдэнэ. Хоёр хүбүүд шагайгаар хонгордоо наадаһа. Газаань хуушан модон аса, хажуурнууд харагдана.

— Баргажан руу эгээл түрүүн нүүжэ ерэгшэдэй уг дамжагшадай нэгэн болохо Тэхын Цыренжабайда оробо гээшэт, алад гаража һуужа хайрлыт, — гэжэ гэрэй эзэн эхэнэр урина.

Баунтын аймагай гэртэ дутэлхэдэ, Хэсын абяан сортоотойгоор даржаганаад, хойто зүгэй хатараар, хамниган дуугаар уггаба. Орын нүөөр хэһэн сэгээгээр хүндэлбэ. Баргажан, Хурамхаан, Баунт гэхэ мэтэ хадата нютагуудай гэртэ ороходо, номо һаадагһаа, хуушанай бууһаа эхилээд, агнуурийн зэмсэгүүд элбэгжэнэ хэбэртэй.

Ажалай ветеран, үльгэршэн, түүхэшэн Рэгзэн Эрдынеев түрүүтэй Яруунын аймагай эгэтын-адагайхид уггамжадаа онсо маягтай, гуримтай байгаа гэжэ тэмдэглэмээр.

Хориин, Хэжэнгын аймагаархид хонинойнгоо мяхаар 19 зүйлэй хоол табижа хүндэлөө. Ая ганга, шара бадма, таба һадаа гэхэ мэтэшэлэн эмдэ ородог үбһэнүүд хатаагдажа, уняадань хатаагданхай харагдана. Эмээлэйнь үхэгүүд шэнэ гэһэн ажаглалта абаа.

Загарайнхид Юрөөлтын хамба, Гушэг хамба мэтын нютаг оронһоо гараһан дээдэ бодисаданарайнгаа гундаануудые бурхан дээрээ тахинхай байгаа.

Агынхидай асарһан алишье районой һэеы гэр, мүн гэр соохи тоног зэмсэгүүд түгэс байхаһаа гадна, одоол эзэн-ёһоор гамнажа, эзэгэһээ хүбүүнлэ, эхэһээ ажаганда дамжан ерэһэн гэжэ мэдэхээр даа. Мориной мүнгэн тоногһоо эхилээд, зэр зэмсэгүүд элбэг, ханза соогоо хүбсаһатай, һаба соогоо айраггай, гансал газаа талаһаа хүндэ харуулхын түлөө асарагдаагүйнь эли һэн.

— Айлшаднай төөлэй үүндэхэ, мяха эдихэ хугагатай юм гү? — гэжэ Агын округой захиргаанай гулваа Г. Ц. Цэдашиевай хэһэн ажаглалтада анхархаар гү гэжэ һанагдаа һэн.

Жюрин гэшүүд Россин Федерацийн арадай уран зураша Д-Н. Д. Дугаров, Буряадай арадай поэт Д. Жалсараев болон бусадай буряад арадайнгаа ёһо заншал баримгалан хүбсалаад ябаһан һаань, үшөөшье һайханаар харагдаха бэлэй.

Буряадайнгаа түб хото ерэһэн бүхы айлшад сагайнгаа эрхээр ехэ бэлэдхэлтэй ерээ, нютаг зонойнгоо ажабайдал, абари зан дүрэнээр харуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэе.

Жюрин шиндхэбэрээр, Ойхоной һэеы гэртэ нэгэдэхи һуури олгогдожо, харинн гүрэндэ бүтээгдэһэн телевизорээр шагнагдаа. Хоёрдохи һуурида — Агын округой Дулдаргын районойхид, гурбадахи һуурида зэдынхид гаража, мүн лэ үнэтэ бэлэгүүдтэ хүртэбэ.

Т. ДАМПИЛОВ.
ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Хэжэнгын, Баунтын районойхид уггамжын үедэ.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАИ фото.

«ТҮҮРЭЭН, ТҮҮРЭЭН ДУУЛАЯ!..»

Азиин арадуудай эпическэ томо зохёол болохо «Абай Гэсэр» хадаа дэлхэйн арадуудай аман зохёолой дээжэнүүдэй тоодо ородог. Тиин «Абай Гэсэрэй» 1000 жэлэй ойдо зорюулагдаһан «Гэсэр баатараа түүрээе» гэһэн үльгэршэдэй конкурс Хүүхэлдэйн театрта июниин 30-да үнгэргэгдөө. Тус конкурсдо республикымнай аймагуудай, Агын болон Усть-Ордын автономито округуудай 34 түлөөлэгшэд хамта дээрээ хабаадаа һэн.

Үльгэр түүрээгшэдэй абьяас бэлигые түсхай жюри сэгнэһэн байгаа. Жюрин бүридэлдэ түүхын эрдэмэй доктор, ВСКАКИ-гай профессор Д-Н. С. Дугаров (жюрин түрүүлэгшэ), хүгжэмэй колледжын вокальна талаагаи хүтэлбэрилэгшэ Б. Б. Базаров, хүгжэмэй колледжын ахалагша багша Л. Д. Дашиева, Усть-Ордын автономито округой Байтагай хизаар ороноо шэнжэлэлгын музейн директор М. Х. Хантаева, «Бурятия» һониной корреспондент, доцент А. Н. Тугутов, Агын автономито округой габьяата соёлой худэлмэрилэгшэ Ж. Ж. Жербаев гэгшэд оруулагданхай байба.

Конкурсын эхиндэ Дээдэ-Онгостойн дасанай Еши-лама уншалга хэжэ, үльгэршэдэй мүрысөөндэ хабаадагшадые урмашуулба. Удаань үльгэршэд жээрэб татажа, хэн хэдыдэхи дугаараар тайзан дээрэ гаража, бэлиг шадабарияа харуулха байһанаа тодоруулба.

Тус конкурсдо арбаад, [illegible] үхибүүдһээ эхилээд, үндэр наһа эдлэһэн үбгэжөөлнүүдэй хабаадажа байхые харахада, ехэл уярмаар байгаа бэлэй. Конкурс үнгэргэлгэдэ нэгэ үдэрэй сагай болзор үгтэһэн дээрэ-нээ үльгэрнүүдые дуулһан шагнаха аргагүй байһаниинь харамтай байгаа. Тиигэбэшье жюри түрүүшын үдэр дүнгүүдые гаргажа үрдеэгүй. Үглөөдэрынь, июлиин 1-дэ Соведүүдэй талмай дээрэ үдэрэй 3 сагта дүнгүүд элирхэ гэжэ соносхогдоһон байгаа.

Удаан хүлеэгдэһэн үглөөдэрэй 3 сагаар боложо, дүнгүүд соносхогдоо һэн. Яруунын аймагай Эгэтын-Адагай 80 наһатай дабаае даоаһан Рыгзен Эрдынеевич Эрдынеев түрүү һуури эзэлжэ, япон үнгэтэ телевизор шанда хүртэбэ. 2-дохи һуурида ВСГАИК-гай 5-дахи курсын оюутан Баяр Гомбоев гаража, магнитофоноор шагнагдаа һэн. Баяр Хурамхаанай Бархан нютагта тоонтотой. 3-дахи һуури эзэлһэн ВСГАИК-гай 5-дахи курсын оюутан, Усть-Орда нютагай Станиц[illegible] [illegible] шанда хүртөө бэлэй.

Агын Солбон Цыдыпович Жамбалов, Хурамшын Лопсон Дабаевич Дабаев, Баргажанай Энгельсина Дашиевна Будзанаева гэгшэд харагшадта һайшаагдаһанайнгаа түлөө үнэтэй шанда хүртэһэн байгаа. Харин Яруунын аймагай Эгэтэ нютагай Баяр Банзатов «Эгээ залуу үльгэршэн» гэһэн тусхай шанда хүртөө. Энэ арбан хоёртойхон хүбүүндэ буряад дэгэл бэлэг болгон барюулагдаа һэн.

Б. БАЛДАНОВ.

УНШАА, ДУУЛАА ҺЭН ГҮТ?

ОНДО ОНДООГООР ХАНДАНА.

Америкын Холбоотэ Штадуудай сүүдүүд һамгаяа алаһан эрэшүүлдэ үбгэеэ алаһан эхэнэрнүүдһээ оло дахин шэрүүнээр хандадаг юм байна. Юстициин министерствын үнгэргэһэн шэнжэлэлгын ёһоор үбгэеэ алаһан эхэнэрнүүдэй 13 процентнь табигдадаг байна. Харин һамгаяа алаһан эрэшүүлэй 1,4 лэ процентнь нимэ хайрада хүртэнэ.

Гадна эхэнэрнүүдэй зэмэтэй гэжэ мэдэрэгдээшье һаань, эрэшүүлһээ 10 дахин олон ушарта (16 процент) тэдэнэр условноор хэһээгдэдэг байха юм. Алууршадта зэмэ тохоходоо, эхэнэрнүүдтэ дунда зэргээр 6 эрэшүүлдэ 17 жэл түрмэдэ һууха болзор үгтэдэг.

НҮХЭДТЭИ ГҮТ?

Зуун америкагай һэгэн лэ огто нүхэдгүйбди гэжэ асуултада харюусахадаа мэдүүлбэ. Олонхинь табан болон үшөөшье олон нүхэдтэй. Тиихэдээ харюусагшадай 70 процентнь нүхэдтэеэ ажал дээрээ танилсаа һэмди гээ.

ДАХИНАА ТАБИГДАХА ГҮ?

Замбиин президент Фредерик Чилубын 19-тэй хүбүүн Кастро һаа баригдаба. Тэрэ Лусакын дискотекэнүүдэй нэгэндэ наншалдаа, нэгэ басаганда алахаб гэжэ заная. Энээнһээ урда тэрэ нэгэ зальхай басагые буудажа шархатуулаад, түрмэдэ һууһан юм. Зүгөөр эсэгэнь тэрэнээ гаргаа. Үшөө бүри урдань тэрэ правительственна машина хулуугаа, үйлсэдэ наншалдаа үүсхээ һэн.

ГАЙХАЛТАЙ!

Нохойнууд гайхалтай ухаатай амитад даа. Энэ мэдээжэ. Зүгөөр инвалидуудта туһалха Британиин бүлгэмэй нохойнуудые һургадаг мистер Валстронг нохойнууд һанаһанһаа бүри ухаатай юм гээд тоолоно. Жэшээ болгон, өөрынгөө эрхим шаби болохо коллиг үүлтэрэй нохой тухай дурдадаг. Тэрэнь хахад час болоод унахашни гээд эзэндээ хусажа дуулгадаг, телефондо ошоод, больница гү, али түрэл гаралдаа хонходо гэжэ һануулдаг байха юм.

(Һонинуудһаа абтаба).

XVII жаранай модон хүхэгшэн гахай жэл (1995-1996 он)

ЗУНАЙ ДУНДА ХАРА МОРИН ҺАРА

Буряад литэ	13	14	15	16	17	18
Европын литэ	10	11	12	13	14	15
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Һагба Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббота
Үнгэ Үдэр	хара бар	харагшан туулай	хүхэ луу	хүхэгшэн могой	улаан морин	улаагшан хонин
Мэнгэ	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ
Һуудал	модон	хии	гал	шорой	түмэр	огторгой

СПОРТ — СПОРТ — СПОРТ

БЭРХЭ ХАРБАГША, БЭЛИГТЭЙ ТРЕ

Һур харбалгаар ЗабВО-гой ахалагша тренер, уласхоорондын классай спортын мастер Цыденбал ЦЫРЕНЖАПОВ үнгэрэгшэ жэлэй түгэсхэлдэ Шэтэһээ Улаан-Үдэ ерээ һэн. Манай штатнабэшэ корреспондент Валерий СЫДЕЕВ энэ хүнтэй уулзажа, өөрынгөө намтар болон саашанхи хараа түсэбүүд тухай хөөрэхыень гуйба.

— Би Бэшүүрэй аймагай Шанага һууринда түрэһэнби, — гээд Ц. Цыренжапов хөөрөөгөө эхилнэ. — 1963 ондо минии зургаатай байхада, манай бүлэ Түнхэнэй аймагай Аршаан нютаг зөөһэн юм. Һургуулида һурахадаа, олон спортын зүйлнүүдээр һонирходог байгааб. Илангаа бүмбэгэтэй хоккей дуреемни ехээр татадаг һэн. Аршаанай дунда һургуулийн физкультурын багша СыренДоржо Дашеевич Хоборков спортын талаар намайе ехэ дэмжэдэг байгаа. Өөрөө барилдаанай тренер байһан хадаа намайе спортын энэ зүйлтэй танилсуулаа бэлэй. Аймагайнгаа чемпион болоод, республикын мүрысөөндэ 3-дахи һуури эзэлээ һэмби.

1975 ондо би БГПИ-гэй бэеын тамирай факультедэй оюутан боложо ороо. Эгээл эндэ би һур харбалгатай танилсааб. Сергей Дорохов гэдэг нүхэрөө стадион дахажа ошоод, тэндэ һур харбахыень харахадаа, ехэл омогорходог байгааб. Тиихэдэ Сергей һурша номо барюулжа, намда харбуулаа. Годлинуудаа табиһанаймни удаа нүхэрни сагаалса хараад, «яаһала һайн» гэжэ сэгнээ һэн. Нүхэрөө дахаад, үдэр бүри стадион ошожо, дүршэл шадабарда бага-бага дээшэлүүлжэ эхилбэб. Хоёрдохи күрсда һуража эхилхэдээ, һур харбалгаар «үбдэжэ» эхилээ һэмби. Энэ спортын зүйлөөр ном һудаг бэлэржэ уншадаг, үдэр һүнигүй шахуу һанал бодолни энэ спортдо «абташаһан» байгаа.

Шэнэ тренертэй болооб. Борис Семёнович Цыбиков — уласхоорондын классай спортын мастер, 90 метрэй зайда Советскэ Союзай рекордсмен, бэлигтэй бэрхэ тренер юм. Борис Семёнович хоёр һара һорилго хээд, намайе Шэнэ жэлэй мүрысөөндэ табихадань, хоёрдохи һуури эзэлжэрхёо бэлэйб. Нүгөөдэ харбаашаднишье нэрэтэй солотой хүнүүд сугларһан аад, минии хоёрдохи һуурида гараһамни бултаниие гайхуулаа һэн. Эгээл тиихэдэ спортын мастерта кандидат гэһэн нэрэ бэргэдэ хүртэжэ, ехэтэ омогорхоноо мүнөөшье хүрэтэр һанадагби.

1979 он. Энэ жэлдэ минии наһанда схэхэн хубилалтанууд болобо. Нэгэдэхеэр, би хани нүхэрөө золгожо, гэр бүлэтэй болоо һэмби. Хоёрдохёор, дээдэ һургууля түгэсхэжэ, багшын диплом абааб. Гурбадахяар, Буряад Республикын суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, РСФСР-эй арадуудай Спартакиадада хабаадахалаа, хоёрдохи һуури эзэлһэн байгаабди.

Тэрэ жэлэй намар «Динамо» бүлгэмэй бүридэлдэ, Цынгунжаб Будаевай заабари дорё һорилго хэжэ, арга шадабаряа дээшэлүүлжэ, уласхоорондын мүрысөөнүүдтэ «абаадажа эхилээ бэлэйб.

Мүрысөөнһөө мүрысөөн хүрэтэр арга шадабаримни улам бүри хүгжэжэ, хоёр хахад жэлэй хугасаа соо «шанга» һорилго хээд, уласхоорондын спортын мастерай норматив дүүргээб. 1980 ондо би Шэтэ хото албан хэхээ ерээб. Тэндэхи командын бүридэлдэ ороже, 1982 ондо би Россин абсолютна чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртөөб. Тэрэ гэһээр мүнөө хүрэтэрөө Шэтэдэ ажаллажа байдагби.

1986 ондо а[illegible] рээр томилогдо[illegible] нүүдтэ хабаадах[illegible] бэлигтэй бэрхэ з[illegible] шадай арга ша[illegible] шэлүүлхэдэнь [illegible] гээшэб. Мүнөө [illegible] лаймни үрэ дүн[illegible] харагдана ёһотой [illegible] дёнөв — эдирш[illegible] һаа дэлхэйн чем[illegible] талья Болотова [illegible] чемпион. Харин [illegible] суглуулагдамал [illegible] ропын түрүү һуу[illegible] түлөө мүрысөөнд[illegible] һуури эзэлээ.

Ехэнхи һураг[illegible] тоонтотой юм. Т[illegible] лигтэй һур харба[illegible] гарадаг гэшэ. А[illegible] харбалга нилээн [illegible] юм. Орон соогоо[illegible] дээрэ сууда гара[illegible] мир Ешеев, Х[illegible] Гомбожапова. Гал[illegible] пова, Мунхэ-Бадра[illegible] ренов, аха дүүнэр[illegible] вууд, Надежда Б[illegible] нова, Светлана [illegible] болон бусад Агад[illegible] той. Тиимэһээ би[illegible] тренернүүдээр х[illegible] байха гэжэ ор[illegible] Саашадаа бидэ һ[illegible] го хэжэ, Олимпи[illegible] нуудта илаха гэһ[illegible] зэлтэйбди.

— **Һанаһан хэр[illegible] бэелүүлэгдэхэнь,** — һайн даа.

Футбол

ЭЭЛЖЭЭТЭ НААДАНУУДАЙ ҺҮҮЛ Э

Зүүн зүгэй зонодо наададаг команданууд календаряар хараалагдаһан уулзалгануудаа үнгэргэжэ, бэрхээр наадагшадынь олон очкотой болобо. Мүнөөдөө 6—7 командын футболистнууд мүрысөөнэй таблицада түрүү һуури булаалдажа ябана.

Эдэнэрэй дундаһаа Омскын «Динамо», Тобольскын «Иртыш» дүршэл баянтай болоһон командануудта мүнөөгөө үгтэнэгүй. Жэшээнь, Омскын «Динамо» команда һүүлшын гурбан наадаһаа хоёрыень илажа, аяар дүрбэн һуури үрагшаа дабшаһан байна. Эдэнэр «Ангара», «Виктория» командануудые 3:0, 1:0 тоотойгоор шүүһэн Красноярскын «Металлургда» 0:2 тоотойгоор булигдаһан байха юм. Харин мүрысөөнэй таблица толгойдоһон Новокузнецкын «Металлургын» футболистнууд Прокопьевск, Междуреченскын командануудые 6:0, 4:0 тоотойгоор шүүһэн һаа. Яхадай «Динамодо» айлшалхадаа, талмайн эзэдтэ 0:1 тоотойгоор шүүгдэхэ баатай болоо. Тиигэбэ ябашье һаа, бусадай дундаһаа олон шүүбаритэй байһанай ашаар түрүү һуурияа алдабагүй.

Томскын, Красноярскын болон Барнаулай, Сахалинай команданууд адли очконуудтай болонхой, эрхимлэгшэдэй тоодо орохые эрмэлзэнэ. Тиихэдэ манай зонодо наададаг футболистнуудай дундаһаа Тобольскын футболистнууд эгээл залуу командануудай нэгэн болоно. Гэбэшье тэдэ һүүлэй хэдэн наадандa Хабаровскын, Сахалинай, манай «Сэлэнгэ» командануудые шүүгээ һэн.

Манай «Сэлэнгэ» командын футболистнууд һанаһандa хүрэжэ нааданогүй. Уншагшадай анхаралда мүнөөдэрэй байдал[illegible] сөөнэй таблица то[illegible]

Команданууд	Наадаа	Шүүгээ	Тэнцэ	Шүүгдэ	Бүдэ[illegible]
«Металлург» (Н.-Кузнецк)	12	7	2	3	29—[illegible]
«Динамо» (Омск)	12	7	1	4	21—[illegible]
«Томь» (Томск)	12	6	3	3	23—[illegible]
«Металлург» (Красноярск)	11	6	3	2	13—[illegible]
«Динамо» (Барнаул)	11	6	3	2	16—[illegible]
«Сахалин» (Холмск)	12	6	3	3	16—[illegible]
«Иртыш» (Тобольск)	11	6	1	4	17—[illegible]
«Динамо» (Якутск)	11	5	4	2	16—[illegible]
«Амур» (Благовещенск)	11	5	2	4	15—[illegible]
«Торпедо» (Рубцовск)	11	5	1	5	18—16
«Мотор» (Прокопьевск)	11	4	3	4	8—16
«Сэлэнгэ» (Улаан-Үдэ)	11	4	2	5	8—18
СКА (Хабаровск)	12	4	2	6	11—15
«Кузбасс» (Кемерово)	12	5	1	6	12—[illegible]
«Виктория» (Назарово)	11	3	3	5	18—[illegible]
«Ангара» (Ангарск)	11	3	1	7	16—26
«Самотлор XXI» (Н.-Вартовск)	11	1	1	9	1—25
ФК (Междуреченск)	11	0	2	9	2—26

Зуһаландаа газарай эдеэ ургуулагшадта

Үнэһэнэй ашаг үрэ тухай

Газарай эдеэ ургуулагшад, саад таригшад модоной, ургамалай үнэһэнэй ашаг үрэтэй нэмэлтэ тэжээл болодог туһаа мэдэжэ байгаа ёһотой. Гадна үнэһэн элдэб хорхой шумуултай, үбшэнтэй тэмсэхэдэ, ехэ туһатай юм.

Үнэһэнэй бүридэлдэ кали, фосфор, серэ, түмэр, магни, бор, марганец, молибден, мүн бусадшье зүйлнүүд ородог.

Ургамал ногооной, набшаһата мододой үнэһэн соо кали ехэ байдаг. Үнэһэнэй бүридэлдэ хлор байдаггүй, тиимэһээ малиный, үхэр нюдэнэй, зэдэгэнын, хартаабхын, овощой ургадаг хүрьһэндэ үнэһэ худхахада, һайн юм.

Помидор болон ургэсын үрэһэнүүдые үнэһэ худхаһан ябаар ябалхада, элдэб үбшэндэ нэрбэгдэдэггүй, шэрхи болодог, мүн ургасаньшье 5—10 процент нэмэдэг байна. 1 дүрбэлжэн метр талмай дээрэ 2 томо халбага үнэһэ оруулхада, таригдаһан газарай эдеэн калаар, бор болон бусад микро-бодосуудаар элбэг хүрэхөөр хангагдадаг гээшэ. Хахад литрэй шэл амһартатай ябан соо 1 багахан халбага үнэһэ холижо худхадаг. Сүүдхэ соо байлгахаа үедөө саг үрэлжэ худхаха хэрэгтэй. Һүүлээрнь энэ ябаяа шүүрдээд, урэһэтэй түүлмагхануудаа 10 часай туршада нимэ ябан соо байлгахада һайн юм. Удаань урэһэнүүдээ сэбэр ябаар зайлаад, дулаан газарта табихат. Сүүдхэ соо урэһэтэй түүлмагханаа 3 дахин ябанда шихаха шухала. Эмгэжэ рассадыг ургаһанай һүүлээр далан дээрэ һүүлгахадаа, нүхэн бүхэн соогоо 2 бага халбага молоной үнэһэ холижо, хүрьһэнтэйнь худхадаг юм.

Газарай эдеэнэй ургаха үедэ үнэһэ нэмэлтэ тэжээл болгон хэрэглэдэг: овощто—1 дүрбэлжэн метртэ 30—50 грамм үнэһэ, урэ жэмэстэ 100—150 грамм үнэһэ оруулгэ[illegible] гээшэ.

Үнэһэнэй ашаг урые дүүрэн рэглэхын тула тэрэнние торфтой али шэбхэтэй холижо бэлдэдэг. [illegible] килограмм торф дээрэ 200—3[illegible] грамм үнэһэ нэмэжэ худхахада [illegible] тай байдаг. Дабһалиг хүрьһэнь[illegible] бэшэ бусад хүрьһэнүүдтэ, үнэһэ [illegible] рэглэхэдэ, аша тиһатай юм.

Үхэр нюдэнэй, крыжовниг[illegible] сын дайсадтай, мүн вишнийн [illegible] садтай тэмсэхэдээ хахад хүнэг [illegible] соо 300 грамм шүүрдэһэн үнэһэ [illegible] лижо, 0,5 часай туршада бусалга[illegible] Али гэбэл халуун ябан соо хол[illegible] 24 часай туршада байлгаха юм. [illegible] найнгаа тунаһан хойно шүүрдээд [illegible] литр хүрэтэрнь ябаа нэмэдэг.

Иигэжэ ургамалай, модоной [illegible] худөөгэй зон хаяныгүй, аша тиһа[illegible] гаар хэрэглэхэ аргатай.

Л. МУНГАЛОВА,
агроном.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б.-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т. В.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Манай адрес.
670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакцийн телефонууд: редакторай — 2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретарийн—2-50-52, секретариа дай—2-60-91, таһагууд: идеологическэ—2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа—2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай — 2-60-21 (даагшань), 2-57-63, олонитын худэлмэрийн ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнүүдэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95, Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19; Закаменскда—30-61, Баргажанда—91-6-40.

Һонинуудые гаргадаг «Бурятия» хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, оухгалтери—2-23-67, вахта—2-67-95, 2-67-05.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 5180. Стереотипта тушаагдаһан саг 20.00.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдэв. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэл. Заказ № 123.